

**ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ**

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Sovětské válečné zločiny 1919-1991

Viktor Odehnal

Plzeň 2021

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Viktor ODEHNAL**
Osobní číslo: **R16M0191P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Sovětské válečné zločiny proti lidskosti v letech 1919 – 1991**
Zadávající katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce na téma Sovětské válečné zločiny proti lidskosti 1919-1991 se bude zaměřovat na činy Sovětské branné moci v rozporu s mezinárodními úmluvami, lidskými právy a dalším v průběhu existence Sovětského svazu a to jak na jeho vlastním území v průběhu občanské války a Velké vlastenecké války, tak na území cizím, při záboru území po paktu Molotov-Ribbentrop, v průběhu vytlačování Německa z okupovaného území nebo při konfliktech studené války.

Předběžná osnova diplomové práce:

1. Kategorie zločinů SSSR dle mezinárodního práva
2. Období před druhou světovou válkou - Občanská válka, zločiny vůči židovskému obyvatelstvu, Velká čistka, OGPU a NKVD
3. Molotov- Ribbentrop pakt - Polsko, Zimní válka, Estonsko, Litva, Lotyšsko a Bessarábie
4. Velká vlastenecká válka - Političtí komisaři, zajatci, etnické čistky, znásilňování a loupení
5. Poválečné období - Polsko, Maďarsko, Československo, Afghánistán

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

Jan Beneš – Zločin genocidy. Litva v drtivém obětí velkého bratra SSSR
Gerd Kaiser: Katyň: Státní zločin – státní tajemství
Petr Kubík – Rudé stíny: Sovětské válečné zločiny 1941-1945
Norman M. Naimark, The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949
HANNIKAINEN, Lauri; RAIJA HANSKI; ALLAN ROSAS. Implementing humanitarian law applicable in armed conflicts: the case of Finland
David C. Isby – Russia's war in Afghanistan
Anthony Beevor - Berlín. Okamžiky zkázy 1945
Marta Hillers - Žena v Berlíně
Sundejte Hartmanna - R. F. Tolivier, T. J. Constable Alexander Statiev – The Soviet Counterinsurgency in the Western Borderlands
Europe at War 1939-1945: No Simple Victory - Norman Davies

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **12. března 2020**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2021**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. února 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma *Sovětské válečné zločiny 1919-1991* vypracoval samostatně s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů. Veškeré tyto zdroje jsou v této práci řádně citovány a uvedeny v seznamu použité literatury.

Ve Zlíně, 23. března 2021

.....

Viktor Odehnal

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí práce JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, Ph. D., za odborné rady, náměty a připomínky, kterými přispěla k vypracování této diplomové práce, její vstřícný přístup a pozitivní motivaci, při komplikované tvorbě diplomové práce v době pandemie. Dále mé přítelkyni, rodině a kamarádům, především Lucii, za podporu v průběhu studia.

Obsah

Seznam zkratk	8
Úvod	9
1. Vnitřní problémy Ruska a podmínky pro převrat	12
2. Bolševické uchvácení moci a teror	14
2.1. Počátky rudého teroru	15
2.2. Rozbití starého řádu a rozpoutání občanské války	18
2.3. Zavraždění carské rodiny	19
3. Komplikovaná mezinárodní situace	23
3.1. Mezinárodní právo před vznikem Sovětského svazu	24
3.2. Historie válečného práva	26
3.3. Haagské a Ženevské úmluvy	28
3.3.1. Haagské úmluvy	29
3.3.2. Ženevské konvence a Červený kříž	32
3.4. Vztah Sovětů k předchozím právním závazkům	35
3.5. Nový režim, stejné Rusko?	39
4. Sovětský vojenský právní řád	42
5. Diplomatická snaha o dodržování Úmluv na bázi reciprocit	44
6. Pakt Briand-Kellogg a mírová iniciativa	50
6.1. Litvinovův Pakt	53
7. Případ Finska a Zimní válka	55
7.1. Právní aspekty Zimní války a válečné zločiny	58
8. Katyň	62
8.1. Odhalení zločinu a popření viny	65
9. Zločiny za druhé světové války	68
9.1. Stalinovy výkonné rozkazy	68
9.2. Štvavá propaganda a její korunní princ	72
9.3. Zločiny na území Třetí říše	74
9.4. Tragédie Východního Pruska	75
9.5. Pád Berlína a Pád Třetí Říše	77
10. Poválečný vývoj a sovětské intervence	79
10.1. Právní vývoj v období studené války	81
Závěr	83
Resume	84

Seznam zdrojů.....	86
---------------------------	-----------

Seznam zkratek

Čeka	Čerezvyčajnaja komisija/Mimořádná komise
Haag 1899 a Haag 1907	Haagské konvence let 1899 a 1907
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NKVD	Narodnyj komissariat vnutrennich děl/Lidový komisariát vnitřních záležitostí
RSFSR	Ruská sovětská federativní socialistická republika
SS	Schutzstaffel/Ochranný oddíl
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚV KS	Ústřední výbor Komunistické strany
Úmluvy	Ženevské a Haagské Úmluvy
WUST	Wehrmacht Untersuchungsstelle/Vyšetřovací orgán Wehrmachtu
Ženeva 1929	Ženevská konvence o válečných zajatcích z roku 1929

Úvod

V první řadě je nezbytné nastínit si zde, na základě čeho a jak chci v této práci posuzovat zločiny, kterých se Sovětský svaz dopustil. Je potřeba zde rozlišit mezi konkrétními válečnými zločiny sovětské branné moci za doby trvání válečného stavu, zločiny proti míru samotnému, nebo zločiny proti lidskosti páchané na civilním obyvatelstvu území, kde působily ozbrojené složky Sovětského svazu.

Cílem práce je poskytnout přehled těchto zločinů a umožnit čtenáři orientaci v těchto činech na postupné časové ose. Dále také se snažím v této práci poskytnout pohled na důvody stojícími za těmito zločiny, neboť každý čin je předcházen motivy a řetězcem předešlých událostí, nic se takříkajíc neděje ve vzduchoprázdnu. Pohledem právního pozitivismu je důležité určit, které normy mezinárodního práva a z nich vyplývající práva a povinnosti byly porušeny.

Také nesmíme zapomenout, že právě historické události, v nichž Sovětský svaz intenzivně participoval, se dají považovat za velký konflikt školy právního pozitivismu a přirozenoprávní koncepce. Nástup totalit po první světové válce, průmyslové masové vraždění, nebývalá brutalita státu vůči vlastním občanům a finální zúčtování v podobě nejhoršího konfliktu v lidských dějinách hluboce otrásla světem nikoli pouze po náboženské a filozofické stránce. Schopnost státu pošlapat lidství a existenci jeho občanů otrásla samotnou koncepcí státu jako toho nejdůležitějšího dárce práva a dala vzniknout silné potřebě za mezinárodní ochranu lidských práv a jejich vymahatelnosti.

Určitou překážku vyžadující zvýšené úsilí pak představuje ve snaze o vyvážené a objektivní zhodnocení také komplikovaná pozice Sovětského svazu na mezinárodní scéně. U vzniku části moderních lidsko-právních dokumentů či protiválečných smluv a iniciativ totiž Sovětský svaz už jako stát, leč krátce, existoval. Nedá se také říci, že šlo o existenci snadnou, kvůli značné izolaci hospodářské i politické. Nevstoupil na mezinárodní půdu, která byla s

jednoznačnou kontinuitou upravena a uznávána mezinárodním společenstvím, a nelze tak dle mého názoru vnímat chování Sovětského svazu na mezinárodní scéně výlučně optikou doby dnešní.

Ve světě 21. století existujeme především zde v Evropě v době dlouhotrvajícího míru a žádné z velkých mocností proti sobě nevedly konvenční válku od skončení druhé světové války. Ozbrojené konflikty se jistě stále vyskytují, ale klasické války 19. století a první poloviny 20. století jsou spíše věci minulosti. Dalším podstatným faktem dnešní doby je též mezinárodní provázanost, existence rodiny národů, v rámci které probíhá čilý obchod, diplomatická, kulturní a informační výměna. Když tedy postavím do kontrastu situaci dnešní a situaci, za které se zrodil Sovětský svaz, mělo by být zřejmé, že jakkoli nesmyslně zlovolná se mohou jevit rozhodnutí stojící za mnohými z těchto zločinů, stále za nimi spočívá určitý opodstatněný a chladnokrevně racionální kalkul s ohledem na mezinárodní a vnitrostátní politickou situaci v nástupnickém státě Ruského Impéria.

Práce je členěna na kapitoly, předchází jim úvod a po nich následuje závěr. V kapitole první, se zabývám tím, co předcházelo nástupu zločinného režimu a kapitola druhá navazuje se zločiny, které tento režim provázely u jeho zrodu a z velké části jeho existenci umožnily.

Kapitola třetí se zabývá především mezinárodním právem, bezprostředně se dotýkající skutků uvedených v této práci a sovětským vztahem k tomuto právu, přičemž čtvrtá kapitola popisuje úpravu vnitrostátní.

V páté kapitole najdeme rozbor diplomatické činnosti na počátku druhé světové války, vztahující se k výše uvedeným mezinárodním normám, v rámci snahy o humanizaci brutální povahy východní fronty.

Šestá kapitola řeší otázky samotné mírové koexistence národů a iniciativ s ní spojených a rozebírám v ní, proč a jak Sovětský svaz pojal predátorský přístup k okolním zemím, což mělo za následek vyvolání některých konfliktů, při nichž se tyto válečné zločiny odehrály.

Sedmá kapitola je věnována Zimní válce a osmá zvěrstvům v Katyni a konečně devátá a logicky neobsáhlejší kapitola je věnována druhé světové válce, zločinům při ní spáchané a také jejich motivům.

Práce je obsahově uzavřena kapitolou desátou, ve které nastiňuji vývoj po druhé světové válce po zakotvení socialistického bloku a jak je tento vývoj reflektován sovětskou právní aktivitou.

Musím také dodat, že situace s koronavirem SARS-CoV-2 mi neumožnila plně využít všechny zdroje původně zamýšlené k využití pro vypracování práce, s touto překážkou jsem se tedy vypořádal formou extenzivního využití internetových zdrojů, především anglicko-jazyčných. Ve výsledku šlo o obohacující proces, díky kterému jsem skončil s větší pluralitou zdrojů, než původně zamýšleno.

Překážkou se tak ale stalo mnohem větší časovou náročností ve vyhledávání náhrad za původně zamýšlené a nedostupné zdroje a také celkové komplikovanosti práce z domova, bez přímého přístupu do knihovny, místa, které mám ke studijní činnosti osobně nejraději.

1. Vnitřní problémy Ruska a podmínky pro převrat

Rusko dlouhodobě čelilo celé škále obtíží, které se nevyhnutelně akcentovaly se zapojením do světového konfliktu. Velkou ránu caristickému režimu zasadila po sérii ekonomických útrap obyvatelstva a rozčarování z protahující se první světové války nejprve Únorová (Březnová) revoluce a vznik Prozatímní vlády, dílo pak bylo následně dokonáno bolševickou Velkou Říjnovou (Listopadovou)¹ revolucí v roce 1917.

Komunistický úspěch má mnoho příčin, neboť situace v Rusku byla více než neutěšená ještě dávno před vypuknutím světového konfliktu, který zpečetil osud starého režimu. Je všeobecně známo, že Rusko bylo v Evropě považováno za stát zaostalý a nerozvinutý. Část z toho můžeme označit za protiruský sentiment nebo národní šovinismus jeho geopolitických soupeřů. Není však žádným tajemstvím, že Rusko skutečně bylo zaostalé z hlediska kulturního a společenského a možná ještě významněji - hospodářského.

Klíčovým předpokladem pro úspěch komunistické revoluce byla dle mého názoru dlouho neřešená sociální a ekonomická nerovnost, dynamický rozvoj společnosti, ve které se zcela zběsile rozevřely už tak vzdálené konce sociálních nůžek. Válečné nadšení vydrželo jen příliš krátce a systém, který tak dlouho dusil mírný plamen reformace, na sebe přivolal ohnivou bouří revoluce.

Když však používám termíny komunistický a bolševický, je zde potřeba vymezit, že nejde o pojmy obecně zaměnitelné, ale jde o frakci levice v Rusku, která posléze přišla k moci. V kontextu Sovětského svazu tudíž reprezentovala tuto ideologii a snažila se realizovat myšlenky komunistického hnutí a v obecném povědomí jde o synonyma. Bolševici se etablovali jako odnož ruské sociální

¹ Měsíce se liší podle našeho kalendáře juliánského a kalendáře gregoriánského, který tou dobou v Rusku platil, kuriózní leč někdy matoucí.

demokracie na sjezdu z roku 1903 a v roce 1912 se osamostatnili jako strana pod vedením Vladimíra Iljiče Uljanova, více známého spíše pod jménem Lenin.²

Jde tedy o skupinu ryze ruskou v rámci socialistického hnutí, které bylo v té době velmi aktivní po celém světě. Nepředstavovali však frakci dominantní v předválečném Rusku. Tou byli socialisté tzv. eseři, bolševici představovali extrémní, krajně levicový pól sociální demokracie, ve které měli většinu zase menševici. Extremismus v předválečném Rusku nebyl nikterak neobvyklým jevem.³

Jakkoli bizarní se může tento fakt zdát, terorismus a atentáty se staly odpovědí na neumožnění podílení se na moci. Car chtěl za každou cenu udržet ruskou formu absolutismu - samoděržaví, a všichni odpůrci byli tvrdě trestáni. Formou nesouhlasu se tudíž staly atentáty, kterým podlehnul ne jeden státní představitel, běžní úředníci, i ti nejvyšší. Nevyhnul se ani předsedovi vlády Stolypinovi v roce 1911.

² ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 5., rozš. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-613-2. str. 290 a 291

³ Tamtéž. Str. 299

2. Bolševické uchvácení moci a teror

Chceme-li mluvit o Sovětském svazu, začněme u Velké říjnové socialistické revoluce. Tak alespoň je notoricky známá i zde v našem státě u generace před listopadem 1989. Mnohem vhodnější by zde však bylo na místo slova revoluce použít slovo převrat, či puč. Bolševici představovali z hlediska politických sil menšinu (kuriózní vzhledem k významu bolševik - příslušník většiny). Byli však dobře organizovaní a tvoření kádrem intelektuálů a profesionálních revolucionářů. To vše přesně podle Leninovy vize, vize málo početné, ale efektivní a disciplinované členské základny. Události tohoto převratu také ukazují na převzetí moci úzkou skupinou lidí, nikoli spontánní a masovou akci.⁴

Po kritických momentech převratu Lenina a jeho spolubojovníků v Petrohradě, který v zásadě byl komunistickou propagandou vykreslen mnohem dramatičtěji a heroičtěji než ve skutečnosti byl⁵, přišla na řadu otázka, jakou formou, s kým a také vůbec kde budou bolševici vládnout. V této době ostatně jako vždy, neměli nouzi o protivníky, zrádce a sabotéry, ať již ty skutečné, nebo ještě více těch domnělých.

Existovala zde velmi široká, leč ještě více roztříštěná skupina nepřátel, která v žádném případě nemohla přistoupit na předání kontroly nad celým Ruskem do rukou Lenina a jeho strany. Odpůrci zahrnovali snad všechny politické proudy. Byli zde monarchisté, ultranacionalisté, liberální demokraté nebo vojenské špičky sledující své vlastní mocenské ambice.

Na levici také nepanovala jednota. Levicová hnutí organizovaná v tzv. sovětech představovala především výše uvedené bolševiky, menševiky či esery. Bolševici po svém převratu v některých regionálních sovětech vykonávali svou autoritu v kooperaci s ostatními socialisty, jinde však neváhali uzurpovat moc pro sebe. To ostatně byl záměr Lenina, který neustále zvětšoval svůj vliv ve straně a

⁴ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení. ISBN 80-7203-081-7. str. 116

⁵ Tamtéž str. 143 - 146

směřoval k realizaci jeho vlastního ideologického východiska. Tím byla kádrová strana, organizovaná po vojenském stylu, kontrolující výrobní prostředky a rozhodující „jménem proletariátu a v jeho zájmu“.

V této atmosféře pak bylo jasné, že je další násilí jen otázkou času. Žádná ze stran neměla velký zájem vést mezi sebou diplomatická jednání nebo dosáhnout kompromisních řešení.

Bolševici pak uzavřeli s Německem mírovou dohodu známou jako Brest-Litevský mír. Jestliže Versailleská smlouva byla pro Němce obrovským ponížením a její odčinění jedním z klíčových bodů Adolfa Hitlera, nemilosrdné podmínky této smlouvy vůči Rusům ukazují dle mého názoru, jak zoufalí byli bolševici ve snaze získat prostor a čas pro vlastní konsolidaci moci a porážení opozice. Pro tento úkol však potřebovali vojenskou a ekonomickou sílu. Vynutit si poslušnost obyvatel a vojáků neváhali, s jistou mírou nadsázky řečeno, způsobem typicky carským - útlakem a zastrašením.

2.1. Počátky rudého teroru

Pro svou kontrolu nad klíčovými institucemi i společností založili komunisté brzy po nástupu k moci tajnou policii. Tajná policie měla dlouhou historii za existence Ruského Impéria a svou užitečnost měla prokázat i v budoucnu. Za první takový krok bychom mohli označit činnost Petrohradského vojenského revolučního výboru. Jeho aktivity vykonávané skrze komisaře podléhaly naprosto minimální kontrole, která přicházela jak jinak než pouze ze strany Leninovy garnitury a jeho působnost byla dalekosáhlá. Komisaři později působili při vojenských jednotkách, místních sovětech, a dalších organizačních složkách.

Zájem na skutečné legalitě a legitimitě kroků zde byl mizivý. Zákonost zde jako pojem působí provokativně, neboť cílem revoluce v žádném případě nemohlo být působit konformně vůči starému právnímu řádu, který byl vnímán jako nástroj vládnoucí třídy. Nový právní řád pak byl do značné míry chaotický,

utvářen ad hoc pomocí usnesení a dekretů. Legitimitu svých kroků pak bolševici očividně utvořili kruhovou logikou. V zájmu pracující třídy je nutno učinit vše nezbytné k vymýcení starého a nástupu nového, lepšího a spravedlivějšího uspořádání.

Pracující však sami podle bolševiků nebyli schopni se organizovat a projevovat vůli, a proto bylo nezbytné, aby za ně rozhodla strana. Slovy Felixe Dzeržinského byl charakterizován Petrohradský vojenský revoluční výbor výmluvně: „*Lehká, pružná struktura, okamžitě akceschopná, bez hnidopišského právnictví. Žádné omezení, když jde o akci, o to, udeřit na nepřítele ozbrojenou paží diktatury proletariátu.*”⁶ Jaké z takového přístupu při uplatňování moci plynou důsledky pro lidská práva je zcela zřejmé.

Právě Felix Dzeržinskij se pak stal jedním z vůdčích osobností Všeruské mimořádné komise pro boj s kontrarevolucí, spekulací a sabotáží. Do historie vešla především pod zkratkou Čeka. Šlo o tajnou policii se širokými pravomocemi, kterých hojně bylo využíváno k likvidaci kohokoli, kdo byl označen jako „nepřítel lidu”. Zde také vidím jasný začátek přičitatelnosti zločinného jednání bolševikům.

Není samozřejmě od věci zmínit, že násilí revolučního roku 1917 mělo aktéry ze všech stran, avšak toto chaotické a mnohdy spontánní rabování, znásilňování a vraždění zapadalo do pochmurného obrázku Ruska ve válečném rozkladu s obtížným poukázáním na jednoho konkrétního viníka. Když však bolševici na přelomu roku 1917/1918 převzali a upevňovali svou moc, a to navzdory svému menšinovému postavení v politické reprezentaci, nepřipadá už v úvahu relativizovat jejich naprosto zásadní úlohu ve válečných zločinech a zločinech proti lidskosti.

Bolševická agitace k násilí získala intenzivní ohlas v radikalizované a zhrublé ruské společnosti. Nebylo však okamžitě pod kontrolou a záštitou Čeky. Ta na počátku roku byla stále ještě úřadem zcela minimálním ve srovnání s

⁶ COURTOIS, Stéphane. *Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-194-9. str. 56

velikostí území pod jejich kontrolou. To se rozkládalo od Petrohradu u Baltu až na jih Ruska k Volze. Právě na jih Ruska dolehla zvěrstva a ničení dříve než jiné části státu. Faktorů zde existuje vícero, za zásadní můžeme považovat větší vzdálenost od centra, silnou kozáckou populaci a svérázný zemědělský charakter oblasti. Právě zdejší zemědělci byli majetkově lépe situovaní než jinde a tento stav si jistě přáli zachovat, což bylo neslučitelné s plány komunistů.

Spontánní násilí bylo tedy spíše řáděním různých oddílů Rudých gard a milic a ozbrojených tlup, nad kterým neexistovala až do poloviny roku 1918 víceméně žádná institucionalizovaná kontrola. Výčet krutostí je i tak nezanedbatelný. Ať již namátkou jde o házení důstojníků do vysoké pece, mučení a házení svázaných zajatců do moře nebo masakry obnášející sekání končetin, lámání a tříštění kostí či zbavení genitálií. Oběti zde počítáme zatím ještě ve stovkách.⁷

Na jaře pak komunisté řeší problémy se zásobováním, více či méně převzaté po předchozí administrativě země. Rolníky, které Lenin vnímá spíše jako třídní nepřítel i přes skutečnost, že tvoří naprostou většinu ruské společnosti, je potřeba donutit odevzdat obilí. A opět metodou tak charakteristicky násilnou a bezohlednou. Selské a vesnické bouře, které se zvedly vůči rekvizicím, pak představovaly problém po takřka celou dobu trvání občanské války a představovaly jen další střípek do bídy a beznaděje ruského venkova.

Podobně zoufale pak probíhají i dělnické protesty a pokusy vzepřít se vládě bolševiků, která neprobíhala podle nadějí a představ, které do ní byly vloženy. Ani zde nezaváhali komunisté rozhodně potlačit projevy nesouhlasu a pochody či demonstrace byly mnohdy utopeny v krvi.

Čeka pak prochází na jaře a v létě restrukturalizací. V první polovině června 1918 proběhlo její všeruské zasedání, kterému předsedal jak jinak než Felix Dzeržinskij. Zde se vyjasnila organizační stránka místních sekcí. Došlo také k úctyhodnému personálnímu nárůstu, který předznamenával šíři agendy, kterou

⁷ COURTOIS, Stéphane. *Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-194-9. str. 61

se Čeka zabývala. Od boje proti kontrarevoluci, politický a kázeňský dohled nad Rudou armádou, boj proti nešvarům opilosti, výtržnictví a nepokojů nebo udržování loajality a pořádku mezi národnostními menšinami, o které Rusko rozhodně nemělo nouzi (včetně velké židovské populace).⁸ V neposlední řadě byl další důležitý aspekt práce Čeky a tou byla správa chodu táborů, které později získaly nepřesné, ale známé přívěskové označení gulagy.⁹

2.2. Rozbití starého řádu a rozpoutání občanské války

Komunisté nikdy oficiálně nepřiznali jinou variantu počátku ruského občanského konfliktu, než tu, že jim byl tento konflikt vnucen z vnější. Obvykle se ukazuje prstem na viníky, které nalézají v takzvaných bílých gardách, kontrarevolucionářích a zahraniční intervenci. Z toho pak podle nich vyplývá i ospravedlnění výjimečných metod a postupů. Ale to vzbuzuje otázku, je tento úhel pohledu pravdě blízko, nebo jde o propagandu?

Při bližším pohledu na časovou osu událostí této turbulentní doby, nazval bych komunistický úhel pohledu za zrcadlově obrácený vůči realitě. Krátce po převratu se bolševici těšili své největší podpoře, která i tak nebyla většinová vůči ostatním socialistickým uskupením. V zápětí však podporují revoluční ničení třídních nepřátel (v zemi kde třídní nepřátelé tvoří většinu obyvatelstva), dále ustavují v Čeku - organizaci, jejíž jasný cíl je obejít jakékoli formální postupy a procesy.

Rozhodování příslušných orgánů o vině a trestu se stalo věcí minulosti, stejně tak presumpce nevin. Už 22. listopadu 1917 se rozpouští téměř všechny soudy a ruší právnické profese na soudní systém navázané. Zákoníky se zatím nemění, ale fakticky jsou zneplatněny vágní formulací o rozhodování v souladu s „revolučním svědomím“.

⁸ COURTOIS, Stéphane. *Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-194-9. str. 67

⁹ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení. ISBN 80-7203-081-7. str. 221

Soudí se zločiny standardní i politické. Čeka terorizuje obyvatelstvo a dále trvá nespokojenost se životními podmínkami. Pokud pátráme po motivacích pro činy bolševiků, existuje zde vzájemná vazba. Staří poddaní mají mnoho stejných problémů, noví páni se také potýkají s nejistotou a strachem. Jsou menšinou a situace v Rusku i zahraničí je těkává. Svou spásu pak hledají v eskalaci násilí, čistkách, teroru a „atomizaci společnosti“.¹⁰

Jakákoli další politická angažovanost běžných lidí je tímto zcela odrazována. Ruská společnost tedy nese známky otřesení a zastrašení, mnohé sliby bolševické kampaně zůstávají nevyplněny a podpora obyvatel se vytrácí. Zacyklenost situace pak nutí tyto novodobé jakobíny eskalovat teror a násilí pro udržení stavu pod kontrolou. Je pravděpodobné, že při malé podpoře, které se režim těšil, by skutečně jeho sebemenší umírnění spustilo řetězec událostí, které by vyústily v jeho svržení. Nesmíme však zapomenout, že tato situace je přímým důsledkem činů bolševiků, kteří tuto cestu zvolili na počátku a byli odhodláni ji dotáhnout do vítězného konce bez ohledu na oběti.

Dalším nezbytným krokem pak byla občanská válka. Ta byla vnímána jako esenciální předpoklad pro úspěšné převzetí kontroly nad společností. Občanská válka byla naplánována jako očištné kataklyzma pro zničení aktivních nepřátel a zastrašení pasivních odpůrců.¹¹

2.3.Zavraždění carské rodiny

Z dnešního pohledu se může zdát, že pro smrt ruského cara nebylo mnoho důvodů. Analogii zde vidím v dalším monarchovi - Vilému II. On také, podobně jako ruský car Mikuláš II., v průběhu války přišel o většinu skutečné rozhodovací moci, a neúspěchy a válečné útrapy odklonily podporu obyvatelstva od zájmu na dalším trvání monarchie. Vilém se po abdikaci uchýlil do azylu v Nizozemí, kde také dožil svůj život, ovšem bez materiálního strádání, v poměrně blahobytném exilu. V případě cara Mikuláše II. jej o moc připravila Březnová revoluce roku

¹⁰PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení. ISBN 80-7203-081-7. str. 213 - str. 223

¹¹ Tamtéž str. 227 a str. 228

1917, aby se poté uchýlil do venkovské usedlosti Carskoje selo, později byl přesunut do západosibiřského Tobolsku a nakonec na usedlost u Jekatěrinburgu, kde skončil jeho život brutální popravou v noci 17. července 1918.¹²

Proč tedy bylo nutné přistoupit k popravě politicky izolovaného cara? Nebyl populární mezi širokým obyvatelstvem už před válkou, natož na jejím konci. Armádní důstojníci měli určité rojalistické tendence, ale mezi hlavními vojenskými oponenty bolševiků jako byl Děnikin, Kolčak a další, nenajdeme volání po restauraci Romanovců. Tito bělogvardějské lídři většinou zastávali stanovisko obnovení ústavodárného shromáždění po vzoru Prozatímní vlády, pokud se vůbec s nějakou civilní správou obtěžovali. Byla zde tendence odkládat řešení problémů národnostních a politických otázek až na konec občanské války a přeceňovat vojenskou stránku věci.¹³

Skutečnou hrozbu zde podle mého názoru car Mikuláš nepředstavoval, šlo o pasivního a neprůbojného muže, který nedokázal přijmout nezbytné kroky ke změně a reformaci systému za neporovnatelně jednodušší situace. V roce 1918 už byl stav Ruska takový, že pouze velmi rozhodná osobnost s talentem nejen vojenským, ale i politickým a ekonomickým, spolu s popularitou na ruském venkově, by mohla představovat skutečnou reakční opozici vůči bolševikům. A tou car bezesporu nebyl.

Dalším otázkou je, proč celou jeho rodinu? Poprava panovníka už v Evropě měla jistý historický precedens. Ale jak víme, popravčí četa nezabila pouze Mikuláše, ale jeho děti, carevnu a také služebné. Opodstatnění pro takový odpudivý zločin lze osvětlit možná snad jen snahou vyslat signál, zastrašit nejen odpůrce, ale i své vlastní stoupence. Snaha ukázat tvrdost, bezohlednost a odhodlanost k fyzické likvidaci minulosti a všech potenciálních hrozeb.

¹²ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 5., rozš. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-613-2. str. 321 - str. 323

¹³PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení. ISBN 80-7203-081-7. str. 242 a str. 243

Okolnosti této popravky se pak dají snadno nazvat přímo barbarské. Nepředcházela zde žádný řádný proces s cílem posoudit vinu a odpovědnost cara za jeho podíl na válečném neštěstí či špatné vládě, zato proběhlo několik provokací s cílem zmást carskou rodinu a vyvolat u nich dojem, že se blíží jejich osvobození a přimět je tak zavdat komunistům záminku pro jejich likvidaci.

Panovníka a jeho rodinu popravila skupina příslušníků Čeky etnicky složená z Rusů a Lotyšů. Lotyši a jiné národnostní menšiny bývalé říše poměrně často figurují mezi bolševickými údernými silami, a to zřejmě kvůli chybějícímu vztahu k místní populaci, kterou pomáhali terorizovat. Této skupině velel Jakov Michajlovič Jurovskij, který v noci z 16. na 17. července řídil přesun carské rodiny a ostatních obyvatel Ipaťjevova domu do sklepa. Tam jim byl přečten výnos Výkonného výboru Uralského sovětu a v zápětí začali do carské rodiny i jejich služebnictva střílet. Tato exekuce byla ve své hrůznosti mimo jiné ukázkou neschopnosti popravčích, kteří do odsouzců, až na výjimky se nebránících, vystříleli desítky nábojů, pomáhali si bajonety a poprava i tak trvala okolo 20 minut.¹⁴

Za zmínku také stojí, že v tu chvíli se k oblasti Jekatěrinburgu přibližovaly jednotky bílých a mezi nimi Češi a Slováci, kteří v občanské válce sehráli nemalou úlohu. Proto se někdy můžeme setkat s názorem, že se místní sovět zalekl hrozby osvobození carské rodiny našimi legiemi a poprava byla víceméně výsledek reakce v panice. Ovšem tento názor bych z mého úhlu pohledu snadno vyvrátil tím, že carská rodina byla v držení poměrně dlouhou dobu a žádný skutečně významný pokus o její osvobození silou za tuto dobu neproběhl.

Lenin měl pod kontrolou v podstatě vše a nepřijde mi proto pravděpodobné, že takto zásadní počín proběhl bez jeho vůle nebo dokonce vědomí. Nepřátelské jednotky se do oblasti dostaly až za několik dní, což bylo více než dost času na přemístění vězňů ve spořádaném duchu. A poprava velkoknížete Michaila v Permu 13. července, o necelý týden před carskou

¹⁴ MASSIE, Robert K. *The Romanovs: The Final Chapter*. New York: Random House, 1995. ISBN 0-345-40640-0. str. 6

rodinou, také silně poukazuje na cvičný význam této exekuce, s cílem sondovat reakce vnitřní i zahraniční. Naznačuje plánovaný a chladnokrevný záměr zlikvidovat vězně, nikoli nepromyšlenou a zmatkovitou vraždu pod tlakem nepříznivých okolností.

Trvalo ještě mnoho let, než Rusko po rozpadu Sovětského svazu vůbec začalo uznávat odpovědnost za tento zločin, o kterém se za doby existence Sovětského svazu nesmělo mluvit, natož o něm bádát. Bylo by možné ve světle mnoha dalších zmařených lidských životů říci, že to byly jen jedny z mnoha obětí krvavé éry, ne více či méně hodnotné než rolníci, dělníci, prostí lidé. To není nepravdou, význam zde však spočívá v absolutnosti bolševické „spravedlnosti“, která dosáhla nyní i na osobu dříve nedotknutelného panovníka.

3. Komplikovaná mezinárodní situace

Osud cara Mikuláše ale otevírá mnohé otázky. Krom těch historických mám na mysli především ty právní. Z pohledu kriminalistiky můžeme zkoumat čin samotný a jeho provedení, kriminologii by zajímali pachatelé a oběti. To jsou hlediska do značné míry individuální, či omezené na úzký okruh. Hledisko, které mě pro tuto práci zajímá je především mezinárodní právo a jeho aspekty a pohled na problematiku v širších souvislostech, přesahující individuální případ panovnické rodiny.

Popravení cara, ale i rudý teror, zastrasování obyvatelstva a zločiny spáchané během občanské války jsou z pohledu morality, nebo pohledu přirozenoprávního jistě v rozporu se základními hodnotami práva jaké jsou vyznávány dnes. Tím rozumíme ochrana lidského života, šetření práv majetkových či respektování lidské důstojnosti a integrity. Ale do jaké míry šlo o porušení mezinárodního práva v té době? Byly porušeny smlouvy, či právní zvyklosti? Pokud ano, mohl být Sovětský svaz odpovědný za své činy, to nejen při občanské válce a nástupu k moci, ale kdykoli během své existence, především ve druhé světové válce, a mohl se vystavit riziku postihu? Na to se pokusím odpovědět v dalších kapitolách.

Když chci mluvit o mezinárodním právu, je také nutné zdůraznit, že konec první světové války a dvacátá léta představovala přelomové období, které přineslo změny v geopolitickém uspořádání a první snahy vymýtit válku jako prostředek diplomacie. Jako účelné se mi opět zdá porovnání situace Německa a Sovětského svazu. Německo bylo na rozdíl od Ruska státem poraženým Dohodou, po jejímž boku Rusko stálo až do okamžiku, kdy faktický rozklad státu neumožnil další pokračování bojů. Sovětský svaz ale nepřevzal spojenecké závazky ruského státu a s Němci uzavřel separátní mír. Dohoda pak proti Sovětům, byť značně vlažně,

zasáhla obsazením přístavů Murmansk a Archangelsk, zatímco Japonci sledující vlastní cíle intervenovali ve Vladivostoku.¹⁵

Ačkoli nešlo o otevřené nepřátelství mezi bývalými spojenci, Sovětský svaz rozhodně nestál na straně vítězů první světové války a nedostalo se mu kořisti v podobě území jako odměna za ruské životy obětované na východní frontě. Naopak o něj, podobně jako Německo, přichází na úkor nových států východní Evropy. Izolace od mezinárodní komunity a obavy z Francie a jejího mocenského bloku pak vedla k určitému manželství z rozumu, které se projevovalo hospodářskou a vojenskou spoluprací mezi oběma zeměmi, jejímž výsledkem je například smlouva z Rapalla. Nový mezinárodní systém vytvořený ve Versailles nebyl v zásadě příliš nakloněn socialistickému státu ani bývalému hlavnímu nepříteli a obě země se poté ochotně podílely na jeho demontáži v době bezprostředně předcházející jejich vzájemné konfrontaci během toho, co je v Rusku nazýváno jako Velká vlastenecká válka.

3.1. Mezinárodní právo před vznikem Sovětského svazu

To, co my dnes rozumíme pod pojmem mezinárodní právo, má sice základ v dlouhé tradici právních zvyklostí především evropského původu, ale jeho moderní forma není příliš „stará“. Mohli bychom jeho aktuální podobu datovat do druhé poloviny 19. století.¹⁶

Mezinárodní právo veřejné především upravovalo vztahy mezi státy samotnými, bez významnější role mezinárodních organizací tak jako v současné době. Stát byl po právní stránce považován za absolutního suveréna ve vlastním smyslu. Nebyly si však ani zde všechny státy rovny. Politická mapa světa v na začátku druhé dekády 20. století byla stále ještě mnohem méně pestrá než ta na jejím konci.

¹⁵ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení. ISBN 80-7203-081-7. str. 177

¹⁶ MÄLKSOO, Lauri. The Oxford Handbook on the Sources of International Law. *Sources of International Law in the 19th Century* [online]. 1. Oxford: OUP, 2018, [cit. 2021-01-15]. ISBN 9780198745365. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/316558653_Sources_of_International_Law_in_the_19th_Century str. 2

Vyjma toho, že Afrika byla až na výjimky kolonizována a značná část Asie se také nacházela pod evropskou nadvládou, i kontinentální Evropa byla pod dominancí říší s multietnickým složením. Rakousko-Uhersko či Rusko byly státy národnostně pestré a nacionalistické uvědomění menšin představovalo jeden z faktorů napětí v těchto státech, které pak kulminovalo ve vzniku států jako Československo, Polsko, pobaltské republiky nebo Finsko.

Toto mezinárodní právo dále nepřiznávalo stejné postavení ani státům mimo křesťanskou Evropu a její kulturně blízký okruh jako byla například Severní Amerika. S těmi se kvůli jejich „necivilizovanosti“ nezacházelo jako s rovnými.¹⁷ Nejlepším příkladem tohoto zacházení pak můžeme označit kolonizované národy v Africe západními velmocemi, středoasijské národy v případě ruské expanze a konečně Čínu a Japonsko.

Za určitý zvláštní případ můžeme označit Osmanskou říši, která sice nebyla křesťanským státem, ale kvůli dlouhé historii vzájemných vztahů se s ní zacházelo odlišně od asijských států, ale také právě Rusko. To bylo a je geograficky i historickým a společenským vývojem nedílnou součástí Evropy, a zároveň představuje entitu od Evropy odlišnou, určitou kategorii pro sebe samu. Inspirativně z hlediska kultury a národního ducha o odlišnosti těchto dvou „světů“ pojednává T. G. Masaryk v díle *Rusko a Evropa*.¹⁸

Rusko patřilo částečně svou povahou národnostní i geograficky také do Asie, kde nalézá nejlepší příležitosti k teritoriální expanzi do Střední Asie, Sibiře a na Dálném Východě. V Evropě tradičně Rusko i Sovětský svaz toužil po lepším přístupu k Baltu kvůli zamrzání severních přístavů a na jihu vymanit se z Černého moře uzavřeného Bosporem. Tyto ambice pak předcházejí směřování ruské zahraniční politiky a tím i vojenských kampaní na dlouhá léta dopředu.

¹⁷ Tamtéž str. 3 - str. 5

¹⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku*. Praha: J. Laichter, 1919. str. 412 a str. 413

3.2. Historie válečného práva

S mezinárodním právem na konci 19. století a začátku 20. století úzce souvisí válečné právo a právo války. V tehdejší době byla válka mezi státy běžným prostředkem mezinárodní politiky a diplomacie a přinášela časté změny státních hranic. Jak jsem psal výše, stát představoval nejvyšší subjekt mezinárodního práva a válka byla významným prostředkem, kterým se dosahovaly politické cíle států a jejich vládců. Válečné právo se odedávna řídilo jako každá jiná část práva zvyklostmi a právními obyčejí.

Bylo například častým jevem projevovat úctu respekt nepřátelům na bojišti, kteří prokázali statečnost a mimořádného bojového ducha. Tato úcta pak mohla být manifestována v ušetření životů poražených, nebo bezpečném odchodu z obléhané pevnosti po statečné obraně. Také bylo běžné nezabíjet nepřátelské vojevůdce a velitele, kteří představovali aristokratickou elitu společnosti, která byla na evropské úrovni velmi intenzivně příbuzensky spřízněna. Místo toho byli bráni jako rukojmí, za které bylo vybíráno výkupné. Toto jsou běžné zvyky z válčičtější již feudální Evropy.

Právě skrze 18. a 19. století dochází ke skokovému vývoji společenskému i technologickému. Evropský technologický boom navázaný na průmyslovou revoluci přináší mnohé. Komunikace i obchod se díky železnici stávají dostupné, regionální ráz společnosti se mění na ráz nacionální a dochází k probuzení národního cítění a patriotismu. V oblasti práva vznikají známé kodifikace, jako Napoleonův Code Civil, nebo u nás obecný zákoník občanský, známější jako ABGB. Do značné míry tyto změny souvisejí s posunem určité dynamiky právních a společenských vztahů, reakce na zařazení vyššího rychlostního stupně ve vývoji společnosti a západního civilizačního okruhu.

A v oblasti technologie je tento trend ještě znatelnější. Průmyslové technologie umožnily výrobu mnoha produktů v rekordním tempu, a to se týkalo i zbraňové výroby, která se pak v průběhu první světové války stala totální a masovou. Technologie přinesly nové druhy zbraní s vyšší letalitou. Za všechny

zde můžeme uvést přechod z předovek na nové typy pěchotních pušek, nabíjených zezadu, jako pruské jehlovky a moderní opakovačky. To s sebou přineslo vyšší rychlost palby, a tím pádem větší smrtící potenciál. Obrovským skokem v tomto ohledu představují kulometry, které při obsluze dvou, nanejvýše několika mužů koncentrovaly do jedné zbraně palebnou sílu celé jednotky a velkou zásluhou přispěly k jatcům zákopové války.

Za ostatní zbraně namátkou můžeme zmínit dělostřelectvo, pro které představuje 19. století vzestup na výsluní, kdy se vyráběly díky kvalitnímu strojírenství stále větší ráže s větším dostřelem a schopné unést nové a těžší granáty a jiné druhy střel. První světová válka pak přinesla moderní prvky válčičtější, motorizaci a mechanizaci, masové využití chemických zbraní, letadel a také tanků.

Zvětšila se také schopnost států mobilizovat zdroje, které měly k dispozici. Železnice a telegraf, později telefon a rádio, umožnily přesouvat zdroje a lidi v rychlém sledu na velké vzdálenosti. Sčítání lidu dalo byrokracii přehled o obyvatelstvu, které se dalo použít do výroby, nebo pro službu v ozbrojených silách a produkce zbraní, uniforem a výstroje umožnila postavit stále větší počty vojáků do aktivní služby.

Vše výše uvedené přispělo k dramatickému nárůstu intenzity vojenských konfliktů. Ty způsobovaly nejen vyšší škody materiální, ale zabíjely a způsobovaly zranění a utrpení stále většímu množství vojáků, a bohužel i civilistů. S tím, jak se skokově zvětšila moc a geografický dosah evropských říší, rozšířil se i prostor pro vznik třecích ploch mezi nimi. Zájmy kontinentální, v charakteru evropské, byly rozšířeny o intenzivní koloniální expanzi a budování globálních říší. Mezinárodní právo v druhé polovině 19. století pak ukazuje zvýšenou aktivitu na smluvním poli, mnohdy se týkající právě úpravy války a válečného práva a snahy limitovat krutost konfliktů na nezbytné minimum.

Rusko bylo v této oblasti překvapivě aktivní. Překvapující to může být právě v souvislosti s tím, že ruský stát nikdy nepatřil mezi země dlouhotrvajícího

pacifismu, jako například Švédsko a Švýcarsko, které se po slavné vojenské minulosti z mezinárodní politiky spíše stáhly a zakotvily v neutralitě, preferující neangažování se ve velmocenské politice. Rusko, pokud se týká mezinárodního práva i práva válečného, pak dalo během 19. století světu velmi schopné juristy a diplomaty, z nichž nejvíce vyčnívá především Friedrich (Fjodor) Martens. Jeho příspěvek do mezinárodního práva spočívá například v působení a reprezentování Ruska při Haagských úmluvách a dalších mírových konferencích, kterým se budu věnovat níže. Významným krokem, svým způsobem pionýrským, představuje v mezinárodním právu války Petrohradská deklarace z prosince roku 1868.¹⁹

Smluvní strany, představované evropskými státy, Tureckem a Ruskem, se zde zavázaly k upuštění používání výbušné a zápalné munice o váze menší než 400 gramů. Jde o přímou reakci na vývoj výbušných nábojů pro pěchotní pušky a váhové kritérium slouží k odlišení munice odpalované z pěchotních zbraní, kterou se smluvní strany zde snaží zakázat, od dělostřelecké munice, na kterou se smlouva nevztahuje.

Z pohledu práva zde opět je zajímavá exkluzivita ustanovení této deklarace. Ta se vztahují pouze na státy účastnící se této deklarace v případě války mezi dvěma a více z nich. Výše uvedené zákazy se pak nevztahují konflikty států neúčastnících se Petrohradské deklarace, nebo konflikt smluvní strany s třetí stranou.

3.3. Haagské a Ženevské úmluvy

Mezinárodní úmluvy z Haagu a Ženevy jsou základním pramenem práva pro humanitární oblast a právo válečných konfliktů. Jejich tvorba probíhala na jednáních a konferencích předcházejících první světovou válku. Položily základy pro další mírovou iniciativu v průběhu 20. století. Jelikož se jednalo o vícero jednání často subsumovaných pod shrnující označení, pro lepší orientaci si na časové ose si můžeme rozložit sled těchto smluv a jejich předcházejících či dílčích

¹⁹ Znění Petrohradské deklarace je k 5.2.2021 dostupné online z https://archive.org/stream/jstor-2212370/2212370_djvu.txt

konferencí. Jako první zde máme Ženevskou úmluvu o zlepšení osudu raněných z roku 1864, dále Petrohradskou deklaraci týkající se výbušné munice, která proběhla roku 1868, Bruselská konference roku 1874 o vedení pozemní války a konečně první a druhou Haagskou mírovou konferenci z let 1899 a 1907 respektive.²⁰ Dále je pak nutné nastínit jejich význam, zásadní prvky těchto smluv a jejich další vývoj.

3.3.1. Haagské úmluvy

Obě Haagské mírové konference došly k realizaci z velké míry právě díky ruskému vlivu, kdy to byl mimo jiné Martens, kdo naléhal na ruskou hlavu státu, aby iniciovala mírové jednání.²¹

Smyslem těchto mírových konferencí bylo pokusit se o mezinárodní regulaci zbrojení, mírovou iniciativu se záměrem předejít ničivým konfliktům pomocí arbitráží či mediací a podobných rozhodčích prostředků. Jak jsem již psal, dynamický vývoj vedl k prudkým střetům ambicí států, přičemž ekonomický rozmach znamenal stále větší riziko konfliktu a jeho případného dopadu.

V době konání konference roku 1899 existovalo nové a dravé Německo, byla sjednocena Itálie, na Balkáně s přičiněním Ruska se vymanily z tureckého sevření nové státy a na východě se o své místo hlásilo vycházející Japonsko, se kterým se Rusko o pět let později střetlo ve válce, která pro něj skončila ponižující porážkou.

Všechny tyto faktory přispívaly k masivním výdajům na zbrojení pozemních sil a velmi drahé bylo obzvlášť zbrojení námořní. To zatěžovalo národní ekonomiky a také neustálá hrozba velkého vojska sousedských států vyvolávala konstantní atmosféru obav a podezřívavosti.

²⁰ *Noviny Červeného kříže: Náš seriál - Mezinárodní humanitární právo 1.část: II. Mezinárodní mírová konference v Haagu v roce 1907* [online]. 14 (34). Praha, 2007 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: https://www.cervenyriz.eu/files/files/cz/noviny/NovinyCck_2007_3.pdf str. 9

²¹Tamtéž

Pak zde tedy máme tři hlavní programové body, kterými se tato konference zabývala. Týkaly se omezení zbrojení, dále pak úpravou práva války, a nakonec řešení sporů cestou rozhodčí potažmo zprostředkovatelskou. Nakolik byly tyto předsevzaté cíle dosaženy? Bohužel, pouze z části. Ten primární a z dnešního pohledu klíčový čili odmítnutí války a odzbrojení, přijat nebyl. Zcela se ztotožňuji s úvahou Jana Ondřeje, že tento cíl ani nebylo reálné v roce 1899 dosáhnout. Na podobné snahy zatím neexistovala dostatečná míra vývoje v oblasti mezinárodního práva a po politické stránce zase chyběla vůle k tak progresivnímu a nadčasovému kroku.²²

Hlavní nedostatek spočívá dle mého názoru zaprvé v neexistenci komunity ve formálním a materiálním smyslu jako je dnešní OSN. Sekundární nedostatek pak spočívá v tom, že neexistoval efektivní způsob vymahatelnosti dodržování mezinárodního práva válečného a humanitárního, především soudní cestou.

V určitém aspektu však Haag pokrok přinesl, a to v oblasti mezinárodněprávní regulace vojenského konfliktu. Výsledkem jsou tři úmluvy a tři deklarace. Úmluva o mírovém řešení mezinárodních sporů, Úmluva právu a zvycích pozemní války a Úmluva o převzetí principů Ženevské konvence 1864 na námořní boje. Deklarace se týkají jednak vrhání projektilů a výbušnin ze vzdušných prostředků (ve smlouvě je doslovně zmiňováno balonů a obdobných prostředků, první motorový let letadlem provedli bratři Wrightové o čtyři roky později). Dále zákaz používání dělostřeleckých projektilů naplněných bojovými plyny a poslední pak týkající se zákazu střel, které se po vniku do těla tříští či zplošťují.

V roce 1907 proběhla II. mírová konference v Haagu, která se do značné míry vracela k závěrům konference předešlé, a došlo k široké revizi jejich výsledků, které byly přepracovány a jsou v podstatě z hlediska práva platné dodnes. V zájmu stručnosti není třeba opakovat ty, které byly předmětem a

²² Ondřej, Jan - Význam Haagské mírové konference z roku 1899 pro vývoj práva ozbrojených konfliktů. Ondřej, Jan. In: *Mezinárodní vztahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 35, č. 1, 2000. Dostupné online k 8.2.2021 z <https://biblio.hiu.cas.cz/records/901fa477-834c-4e62-b2af-fe91da690210> str. 30

výsledkem I. konference, ale vyjmenuji zde ty, o které byl haagský systém rozšířen. Omezení použití síly při dobývání dluhů, úmluva o počátku zahájení nepřátelství, úmluva o neutrálních státech a osobách, úmluva o statutu obchodních lodí nepřítele, úmluva o přeměně obchodních lodí na lodi válečné, úmluva o kladení samočinných kontaktních námořních min, úmluva o námořním ostřelování, úmluva o omezeních v souvislosti s právem kořistním v námořní válce a úmluva o postavení neutrálních mocností v námořní válce.²³

Všechny mocnosti se v rámci Haagských úmluv zavázaly alespoň částečně k omezení absolutního práva státu jako svrchované entity na zahájení války. V případě neshody či roztržky se zavazují k tomu, v souladu s principy úmluv, a pokud tomu okolnosti nebrání, podstoupit mediaci směřující k mírovému řešení a nemohou tedy okamžitě přistupovat k použití síly.

Zásadní přínos pak přináší Haag 1907 pro úpravu pozemní války, vytvořením Řádu války pozemní. Tento řád představuje kodifikaci ve formě dvojité. Zaprvé jde o způsob, jak se pozemní válka vede a co obnáší. Tudiž kdo jsou válečné strany, jak probíhá nepřátelství, jak se chovají vojska na nepřátelském území, zacházení se zajatci a raněnými a také jak konflikt dochází svému konci. Zadruhé pak upravuje, jakými prostředky se válka samotná vede a užití kterých prostředků je zapovězeno.²⁴

Jelikož Sovětský svaz byl vždy primárně velmoc pozemního vojska a posléze i silného letectva, úmluvy týkající se námořní války jsou významné pro tuto práci méně. Pro tuto práci jsou důležitá právě ustanovení Řádu války pozemní, namátkou definice válečné strany poskytovaná článkem prvním, kde se rozšiřuje definice práva a povinnosti plynoucí ze smluv i na milice a dobrovolnické sbory, jejichž výčet je zde taxativně uveden. Tento článek pak nabývá praktického významu například ve druhé světové válce při posuzování statutu příslušníků jednotek Waffen-SS nebo Volkssturmu, a později při

²³Znění Haagských úmluv v anglickém překladu je k 8.2.2021 dostupné z https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/lawwar.asp

²⁴Znění k datu 8.2.2021 dostupné online z https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp

vojenských akcích v Maďarsku nebo Afghánistánu, kdy se sovětští vojáci střetli s komatanty, kteří nenáleželi k jednotkám pravidelné armády.

Dále ustanovení týkající se válečných zajatců je velmi ožehavé, podobně jako prostředky dovolené k poškození nepřítele, obležení a bombardování a konečně ustanovení týkající se chování vojenské moci na obsazeném území nepřítele. Opět to byla především druhá světová válka a události bezprostředně před ní, alespoň z pohledu Sovětského svazu, a bezprostředně po ní, kdy zaznamenáváme souběh porušení norem mezinárodního práva války v neslýchaném množství.

A když mluvíme o druhé světové válce, nejde jen o právo války samotné a záležitosti bojujících stran, neboť obě světové války akcentovaly problematiku humanitární a humanitárního práva. Destrukce, která se snesla na civilisty všech válčících stran a velké množství raněných a nemocných vojáků se dá označit za do té doby zcela bezprecedentní. Tak jako Haagské konvence pokrývají právní aspekty válčení, humanitární aspekty války a principy humánního zacházení jsou obsaženy v konvencích z Ženevy, jimž bych se ve stručnosti věnoval v další podkapitole.

3.3.2. Ženevské konvence a Červený kříž

Ženevské konvence představují soubor mezinárodních smluv upravující humanitární otázky a vycházející ze zvyšující se potřeby limitovat tíživé dopady války na civilisty, raněné či zajaté, obecně na ty, kteří nejsou přímo účastní na bojích, těch, kteří jsou na straně trpících újmu způsobenou válečným stavem. Dříve existoval poměrně výraznější rozdíl mezi haagským právem a ženevským, ale s tím, jak se vyvíjelo mezinárodní humanitární právo, můžeme například vidět prolínání obou režimů pro vojenské konflikty.

Těch důvodů, proč se tak děje můžeme najít celou řadu, ale já bych rád zdůraznil význam reálií, manifestujících se v právní podobě, více než bych sám přikládal svým způsobem idealisticky význam opačnému pohledu na tuto problematiku - pohledu že mezinárodní právo předchází změně ve společnosti a

mezinárodní komunitě. Je to argument, který posléze použiji ještě jednou, a to především v kapitole o mírové iniciativě Briand-Kellogova paktu ve snaze zabránit válce jako prostředku mezinárodní politiky.

Ženevské konvence vnímám především jako určitý výsledek iniciativy zesponované veřejným míněním a potřeby zmenšit utrpení nebojujících, když na druhé straně válečné konflikty rostly na intenzitě. V evropském rozměru je charakteristická právě zoufalá absence dodržování zásad humanitárního práva v oblasti střední a východní Evropy, kde se vystřídalo ve 20. století nejen vícero autoritářských a totalitních režimů, ale právě zde probíhaly nejtěžší boje a na místní civilisty byl brán zcela minimální zřetel. Vojenské jednotky Sovětského svazu si počínaly na mnoha místech zcela zločinně a to i přesto, že šlo technicky o území, které považovali za své vlastní.

Ženevské konvence můžeme rozdělit na ty před druhou světovou válkou a po druhé světové válce. Ta ukázala právní nedostatečnost úmluv, neboť ustanovení byla často výkladově zneužívána anebo nepokrývala nové aspekty konfliktu tohoto rozměru. Nastíníme si zde konvence let 1864 a 1929. Původní iniciativa první Ženevské konference vychází z potřeby upravit podmínky raněných na bojišti. Úzce souvisí s činností Henryho Dunanta a založením Mezinárodního Červeného kříže. Jak jsem při zpracování této práce blíže poznal, vztah Červeného kříže a Sovětského svazu je velmi komplikovaný, zdravotníkům a pracovníkům Červeného kříže bohužel nebylo umožněno během druhé světové války vykonávat svou práci a poskytnout tak cenné služby pro sovětské zajatce v Německu, ani cizí zajatce v Sovětském svazu. Jde o směsici lhostejnosti, paranoidní nedůvěřivosti vůči cizincům a zločinné bezohlednosti s úmyslem vynutit si poslušnost vůči rozkazům.

Posledním bodem mám na mysli především snahu odradit sovětské vojáky od myšlenky na vzdání se nepříteli. Válka mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem totiž představovala konflikt jiné dimenze, totální válku na ideologickém a pro nacisty také rasovém podkladu. Množství vojáků a techniky a geografický rozsah bojů je dodnes nepřekonaný a sovětské autority si ve své

rétorice v podstatě notovaly s tou německou. Nepřítel postrádá lidské vlastnosti a bylo potřeba bojovat o každý centimetr země, nebylo proto přijatelné, aby vojáci vůbec zvažovali jinou možnost než bojovat, nebo zemřít, nikoli se vzdát.²⁵

Ženevské úmluvy z roku 1929 přinášejí právní úpravu postavení válečných zajatců, rozšiřující tak druhou kapitolu Řádu pozemní války vytvořeného v rámci Haagu 1907. Zatímco Ženevskou úmluvu z roku 1864 přijalo carské Rusko, ta z roku 1929 však Sověty přijata nebyla. Dle mého názoru šlo především o politický a propagandistický motiv, spočívající v některých ustanoveních, které byly v rozporu s oficiální doktrínou marxisticko-leninistickou Sovětského svazu.

V tomto aspektu nepodezírám sovětské autority ze záměru získat pro sebe v případě války *carte blanche* vůči nepřátelským zajatcům, pro takový záměr jsem nenašel nikde žádný důkaz, ani by podobný úmysl nedával příliš smysl. Propagandistická stránka věci však prakticky poskytuje Sovětům předmět k demonstraci vlastní pokročilosti. Poukázání na „nedostatky“ podobného dokumentu dává zdánlivý dojem morální a právní nadřazenosti socialistického systému v Sovětském svazu vůči imperialistickému západu.

Občas se především v americkém diskursu setkávám s názorem, že nepřátelství mezi sovětským a západním blokem počalo až po druhé světové válce. Ovšem to názor pramení především z nevědomosti, ignorující několik desetiletí vývoje Sovětského svazu, který se sice na určité úrovni izoloval od vnějšího světa, zájem o něj však neztratil. Propagandistická a diplomatická činnost Sovětů nezačala až během druhé světové války. Podobné propagandistické pózování jim nebylo nijak cizí i během meziválečného období, rozdíl pouze je v mezinárodní kredibilitě, a také mocenském dosahu.

Sovětský svaz získal právě druhou světovou válkou silnou pozici, jako jeden ze Spojeneckých národů, který nesl největší tíhu pozemních bojů proti fašismu. To že však dosahoval popularity a tím i pozornosti více až po druhé

²⁵ MacKenzie, S.P. "The Treatment of Prisoners of War in World War II." *The Journal of Modern History*, vol. 66, no. 3, 1994 k 12.2.2021 dostupné online z www.jstor.org/stable/2124482. str. 487- str. 520

světové válce by nemělo zamlžit kritický úsudek o povaze sovětských záměrů v době dvacátých a třicátých let.

Krom propagandistického významu nepřistoupení k nedokonalému dokumentu vytvořenému kapitalistickými státy z důvodu, že sovětské právo je ve své modernitě pokročilejší než právo buržoazních států, ve kterých stále panuje vykořisťování, hrála jistě roli i animozita Sovětského svazu ke Švýcarsku, kde se Ženevské konvence konaly. To totiž patřilo k jednomu ze států, které oficiálně stále neuznávaly sovětský režim.

3.4. Vztah Sovětů k předchozím právním závazkům

Není hlavní otázkou k vyřešení v této práci pozice právního nástupnictví Sovětského svazu. Ve stručnosti je ale nutné shrnout si jeho vztah ke své minulosti a otázky převzetí závazků stejně jako nároky, které si činil na území bývalého ruského státu. Motivace a procesy uvnitř státu určují jeho vnější projevy, jejichž manifestaci ve formě teritoriální expanze a válečných zločinů, řešíme v této práci. Pochopit alespoň částečně tyto vnitřní procesy doprovázející nebo předcházející historické události pro mě znamená lépe porozumět i právní stránce věci.

A zde se původní otázka směřující pouze k platnosti Haagských konvencí zcela přirozeně rozšiřuje i na Ženevské konvence, stejně jako mezinárodní smlouvy netýkající se válečného a humanitárního práva. Můžeme totiž předpokládat, že předchozí závazky více či méně budou sledovat stejný osud. V zájmu určité právní jistoty a diplomatických vztahů totiž není příliš časově úsporné ani vzbuzující důvěryhodnost či respekt složité přehodnocování a vyjednávání o smlouvách. Spíše jsou konkludentně či zřejmým prohlášením odmítnuty nebo přijaty jako celek obzvláště v době, kdy mezinárodní právo se teprve vyvíjí a kdy podobné drastické změny ve státoprávním uspořádání nemají příliš mnoho precedentů, podle kterých by se mohlo postupovat.

Už pohledem komunistické ideologie jsou nabourány tradiční procesy státního nástupnictví známého do té doby. Přeměna monarchie v republiku je zcela odlišná od nástupu bolševiků, a to nejen tím, že šlo v podstatě o první totalitní stát. Bolševici především po právně pozitivní stránce derivovali svou moc na základě zcela odlišných premis. Neodkazují se nikde na pokračování odkazu své minulosti, ideologicky i právně hledí modernisticky kupředu, k osvobození od útlaku vykořisťovatelů vnitrostátních i těch imperialistických z cizích států.

Nejlepším zdrojem poznání pro účel zkoumání vázanosti ruského právního řádu mezinárodními smlouvami se může jevit ústava Ruské sovětské federativní socialistické republiky a posléze ústava Sovětského svazu. Je však vhodné mít na paměti nesoulad psaných právních norem s (proti)právní praxí v Sovětském svazu. Jednoduše řečeno, co bylo psáno, nebylo také vždy dáno. Za všechny příklady bych rád uvedl Stalinovu ústavu roku 1936. Zde je v článku 125 písmenu a) zaručena svoboda projevu a v písmenu b) se zaručuje svoboda tisku.

Článek 127 zaručuje občanům Sovětského svazu nedotknutelnost osoby se zákazem zatčení mimo rozhodnutí soudu nebo prokurátora a článek 128 stanovuje neporušitelnost domovní svobody a listovního tajemství.²⁶ Všechna tato ustanovení vyznívají velmi moderně, obzvláště v době, ve které jsou vydána. Vezmeme-li však v potaz, že se tak děje jen nedlouho předtím, než začíná Stalinova Velká čistka a masové zatýkání v duchu ne nepodobném předchozímu rudého teroru, naskýtá se nám pohled na značný nesoulad, který si dovolím nazvat poměrně typickým pro značnou část existence Sovětského svazu.

Jde o nesoulad mezi právem psaným a jeho realizací, přičemž právě v extrémní situaci, jako jsou válečné konflikty, pak se tato propast značně rozšiřuje, neboť válečný stav ztěžuje dohled státu nad dodržováním a vymáháním práva i ve státech s vysokou demokraticky-právní kulturou, ve státech, mezi které se Sovětské Rusko řadit nemohlo.

²⁶ Znění Ústavy z roku 1936 v anglickém překladu dostupné online k 12.2.2021 z <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1936/12/05.htm>

Už právě z ústavy RSFSR můžeme dovést o postoji bolševiků k mezinárodnímu řádu několikero závěrů. Prvním z nich je, že bolševici předpokládají ve světle historických událostí brzký rozklad buržoazních států a vítězství socialismu ve všech zemích, jak je uvedeno v článku třetím.²⁷ Nebylo proto potřeba se zabývat zkoumáním „buržoazního“ mezinárodního systému, jelikož ten se dle očekávání měl brzy zcela nahradit novým světovým řádem. Tento řád, pokud by byl naplněn, mohl nabývat vícero podob, podle ideologických směrů, které by v něm tvořily rozhodující.

Ideologické směry levice jsou neskutečně pestré a některé z nich ve svém logickém důsledku by při své aplikaci znamenaly zpochybnění samotné existence státu či národa jako konceptu, například některé formy anarchismu. Zde by pak teoreticky mezinárodní právo mohlo postrádat jakýkoli smysl. I kdyby však na světovou revoluci došlo, je pravděpodobné, že by se tak stalo formou podobnou komunismu a státy by nadále potřebovaly prostředky vzájemného kontaktu, kde by mezinárodní právo, v nějaké své socialistické derivaci, hrálo svou roli podobně jako doposud.

K ničemu takovému ovšem k velkému zklamání bolševiků ovšem nedošlo. Revoluce se sotva zvládla udržet v sovětském Rusku a pokusy o export skončily fiaskem. Vojensky byly poraženy finské rudé gardy, Polsko-Sovětský konflikt skončil mírem, který ponechal Polsko samostatné vojensky i politicky. Nejbolestivější však zřejmě pro vizi nastupujícího nového světa byla rána v podobě „ztráty“ Německa. To jako vysoce vyspělá průmyslová země s obrovským množstvím dělníků, a s tradičními levicovými sentimenty mělo představovat předvoj a avantgardu socialismu nejen v Evropě ale i ve světě.

Německá revoluce ale byla rozdracena jednotkami Freikorps a evropská revoluce je zastavena ve svém počátku. Pak nastává mezi bolševiky diskuze, jestli se pokoušet komunismus exportovat nadále, třeba i vojenskou cestou, nebo jestli se soustředit na realizaci socialismu v Rusku. Jak víme, k žádné velké válce ve

²⁷ Znění Ústavy roku 1918 taktéž v anglickém překladu dostupné online k 13.2.2021 z <https://www.marxists.org/history/ussr/government/constitution/1918/article1.htm>

dvacátých a třicátých letech mezi Sovětským svazem a Západem nedošlo, a to proto, jelikož nastala éra realizace socialismu v jedné zemi a mírové koexistence. Sověti pouze podporovali a vychovávali domácí komunisty na Západě, zatímco se soustředili na vývoj vlastního státu.

Podoba tohoto vývoje nebyla stanovena hned od počátku, ale souvisela s dynamikou mocenského vývoje uvnitř stranické špičky. Lenin umírá v roce 1924 a postupem času získává nad svými konkurenty, jako byl Trocký, Bucharin, Kameněv či Zinověv navrch Stalin. Jeho cesta za absolutní mocí kulminuje v roce 1936, kdy započíná Velká čistka, ve které jsou v monstrózních a předem připravených procesech odsouzeni a následně popraveni takřka všichni jeho oponenti.

Stalinova vize je realizována překotnou industrializací země se zvláštním akcentem na těžký průmysl, který byl potřeba pro extrakci a zpracování nerostných surovin, stavbu železnic, a hlavně pro zbrojní výrobu. Ta pak měla Rusku poskytnout silnou armádu pro obranu před nepřátelským světem.

A právě zde opět přichází ke slovu konflikt ideologie a pragmatické politiky. Původní záměr neuspěl a musela nastat éra přizpůsobení se nové situaci, které se komunismus ocitnul. Ta byla špatná především po ekonomické stránce, Rusko bylo zcela vyčerpáno občanskou válkou. Obnovení mezinárodních vztahů se prioritně nevázalo na právní dokumenty typu Haagských nebo Ženevských úmluv jako na nutnost ekonomické spolupráce.

Pokud se vrátím zpět k druhému bodu, na který jsem chtěl poukázat v ruské ústavě, hned v prvním článku najdeme, že Rusko je stát dělníků, vojáků a rolníků. Odtud je čerpána legitimita režimu. První forma vládnutí, která neobnáší vykořisťování a tyranii. To je v silném kontrastu s vnímáním legitimacy režimu předešlého a tím i jeho závazků. Sovětský vláda v únoru 1918 odmítla nést finanční břemeno dluhu carského Ruska. Důvod tohoto odmítnutí můžeme nalézt v tom, že závazky tyranské předchozí vlády nebylo povinností ruské lidu nést, car

a jeho vládnoucí třída totiž tak učinili nejen bez souhlasu a dohledu lidu, ale ani tak podle komunistů nečinili ve prospěch lidu.

Zároveň tímto odmítnutím dluhů předchozích poukazují na zpřetrhání kontinuity s nelegitimním a menšinovým režimem a jde o jasný signál vyhrazení si právo na originální tvorbu uvnitř nového mezinárodního prostoru, čekajícího na zaplnění vakua po zániku Ruského Impéria.

Jenže i tyto kroky jsou plné kontroverze. Není jednoduché určit, na kolik preferovali realizaci svých ideologických záměrů při kontaktu s realitou, ve které se ocitli na počátku dvacátých let. Odmítnout pohledávky zahraničních věřitelů a zkonfiskovat jejich majetek se sice mohlo zdát jako racionální krok v momentě provedení. Ovšem jakmile světová revoluce byla omezena na ruský, potažmo bývalý carský prostor, a bylo potřeba konsolidovat, bez určitého kontaktu s vnějškem se tak nemohlo dít. Bylo proto nutno mezinárodní vztahy do určité míry obnovit.

Konference v Janově v roce 1922 představovala zásadní krok k alespoň částečné normalizace vztahů Sovětského svazu a zbytku světa. Byly zde řešeny předválečné pohledávky a jak jinak, než nové půjčky pro Sověty jako investice do jejich rozvoje a ekonomické stabilizace. V tomto aspektu pak vychází najevo, že Sověti byli ochotni jednat o nové formě vztahů, nebyli však ochotni jednostranně a kompletně přijmout nástupnictví po Rusku se všemi jeho břemeny, a to i za cenu obtížného mezinárodního postavení. S konferencí v Janově je pak spojena již o několik stran výše zmíněná smlouva z Rapalla, která pomohla Sovětům dále vystoupit z hospodářské a politické izolace.²⁸

3.5. Nový režim, stejné Rusko?

Další historický vývoj na poli mezinárodních smluv se vyznačuje příležitostnou aktivitou sovětské strany - aktivitou, kterou bychom mohli nazvat jakýmsi hledáním směřování, a především snahu o získání co nejlepší pozice

²⁸ ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 3. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Dějiny států. ISBN 80-7106-183-2. str. 395

(především té mocenské) pro Sovětský svaz. Nesmíme zapomenout, že i přes mírový vývoj dvacátých let Sovětský svaz nikdy nepřestal vnímat evropské mocnosti jako nepřátele a podle toho byla i formulována politika let třicátých.

Tento do značné míry selektivní přístup sovětské strany k mezinárodnímu právu, je nadále komplikován tím, jak odlišná je vůbec povaha normotvorby v Sovětském svazu a jak zcela zásadní rozdíly v interpretaci můžeme nalézt v na první pohled zcela „západně“ formulovaných ustanoveních, jak jsem výše zmiňoval třeba na příkladu Stalinovy ústavy. A nejen domácí právo mohlo být, či bylo pokřiveno tímto způsobem. Mezinárodní smlouvy, jejich význam, dosah a závaznost, které Sovětský svaz uzavřel, byly mnohdy vnímány odlišným pohledem na straně západních států a zcela jiný význam jim byl připisován Sověty.

Tento výkladový konflikt naší interpretace a sovětské interpretace pak může opět vyznívat jako nic víc než určitý promyšlený a cílený záměr zmást, vyvolat klamný dojem, či fasádu moderní a progresivní právní kultury jinak totalitního systému plného bezpráví. Existuje však také dodatečné vysvětlení, které se snáze přijímá, pokud na tyto otázky nahlédneme jiným než eurocentrickým pohledem, protože i právě ruský mezinárodněprávní dualismus může pramenit stejně jako sovětská právní praxe zčásti také z odlišné právní a obecné kultury Ruska.²⁹

Proto si ale kladu otázku, jestli systém, který deklaroval tuto historickou originalitu a první krok na cestě za novou formou společnosti byl tím, čím prohlašoval, že je. Nový začátek je spíše zastíněn odkazem politiky a dědictví starého Ruska. Už samotná expanze Sovětského svazu anexí východního Polska, Besarábie a Pobaltských republik a agrese proti Finsku představuje zřejmé pokračování územní politiky carského Ruska.

Ideologická rouška komunismu není v mnoha aspektech ničím jiným, pouze novou propagandistickou záštitou pro stejnou imperialistickou politiku,

²⁹ MÄLKSOO, Lauri. *Russian Approaches to International Law*. Dotisk. Oxford:Oxford University Press, 2017. ISBN 9780198808046. str. 4 - str. 8

kteřá byla v Rusku provozována po staletí. Ostatně jak poznamenává Lauri Malksoo, když cituje také česko-švýcarského odborníka na mezinárodní právo Jiřího Tomana, původní carská praxe na tomto poli sdílí s tou sovětskou mnohem více než by se mohlo zdát.³⁰

Tento původ pak může mít základ více v praktické reálpolitice, kterou moderní Rusko navzdory konci éry bipolárního světa a očekávaného usmíření východu a západu, provozuje i dnes v konfliktním postoji vůči zájmům euroatlantického světa.

Otázka, zdali byli Sověti vázání předchozím válečným a humanitárním právem není snadná k zodpovězení. Bylo by poměrně snadné zde pouze vyjmenovat zločiny, kterých se sovětská armáda především před druhou světovou válkou a během jejího trvání dopustila a pohledem západního přístupu k mezinárodnímu právu konstatovat, že ve světle zvykové povahy v oblasti humanitárního a válečného práva bezpochyby o válečné zločiny jde a není potřeba zkoumat ruský pohled na problematiku.

Z mého pohledu ale nejde o žádnou relativizaci předmětu sovětských válečných zločinů, pokud krom prostého posouzení událostí skrze dnešní mezinárodní právo také vezmeme v potaz, jak odlišně ruská strana vnímá mezinárodní právo i dnes a jaké motivace stojí za výše zmíněným kontrastem psaných norem a brutálním chováním Sovětů v praxi. Může nám to i pomoci lépe porozumět dynamice ruského vývoje a tím získat lepší náhled na současnou mezinárodněprávní situaci v souvislostech například s ruskou angažovaností ve východní Evropě a jiných místech sféry ruského vlivu.

³⁰ MÄLKSOO, Lauri. *Russian Approaches to International Law*. Dotisk. Oxford:Oxford University Press, 2017. ISBN 9780198808046. str. 10

4. Sovětský vojenský právní řád

Prvním formálním předpisem v právním řádu nového sovětského státu řešícím otázku práva válečného konfliktu byl dekret ze 4. června 1918, kterým se uznal záměr dodržovat mezinárodní konvence týkající se Červeného kříže. Toto prohlášení ale v praxi nemá efekt, a jak níže uvedu, ani ze strany cizích států nepanuje jasná shoda, jestli Sověti dodržují a budou dodržovat konvence Ženevy 1906 a Haagu 1907, a to dokonce ani po prohlášení z roku 1925. Samotné prohlášení ještě ale nepřineslo implementaci ve formě domácích norem zakládajících povinnost tyto smlouvy dodržovat pod hrozbou trestního postihu.³¹

Mezníkem je rok 1925, kdy jako výsledek normalizace mezinárodní pozice SSSR se rozhodl formálně přistoupit k výše uvedeným dvěma konvencím. Vývoj trestní legislativy pak částečně reflektoval tuto novou realitu prve jako dočasného Zákona o vojenských zločinech z roku 1924 a jeho úprava v rámci kodifikace ve formě Zákona o vojenských zločinech z roku 1927 oficiální zdroj právních norem zakládajících odpovědnost a postih za provinění vůči některým principům válečného a humanitárního práva.

Pohledem trestního práva pak stojí za zmínku, že sovětské pojetí trestního činu v těchto normách se odlišuje od našich středoevropských a současných například v pojmových znacích trestného činu. Zatímco naše pojetí rozeznává materiální a formální znaky, materiálním jest nebezpečnost činu pro společnost v nějakém zájmu hodném ochrany, formální znaky znamenají splnění podmínek uvedených v zákoně.

V tomto aspektu Sověti akcentovali především materiální stránku trestných činů, i těch vojenských. Společenská škodlivost vůči chráněným zájmům, a to

³¹ RAMUNDO, Bernard A. *The American Journal of International Law: Soviet Criminal Legislation in Implementation of the Hague and Geneva Conventions Relating to the Rules of Land Warfare* [online]. Vol. 57 No.1. Cambridge: Cambridge University Press, 1963 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2196177> str. 77

mimo jiné i vůči socialistickému zřízení, představují hlavní bod zájmu sovětského trestního práva.³²

Samotná ustanovení Zákona o vojenských zločinech z roku 1927 přitom zakazují bezdůvodné ničení majetku, krádeže a loupení, nebo také jak si ještě zde mnohokrát uvedeme, stanovují normy na humánní zacházení s válečnými zajatci, konstantní problém pro sovětskou stranu, dlouhodobě neschopnou dodržet nejen mezinárodní, dokonce ani vlastní právní řád.

³² RAMUNDO, Bernard A. *The American Journal of International Law: Soviet Criminal Legislation in Implementation of the Hague and Geneva Conventions Relating to the Rules of Land Warfare* [online]. Vol. 57 No.1. Cambridge: Cambridge University Press, 1963 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2196177> str. 78

5. Diplomatická snaha o dodržování Úmluv na bázi reciprocity

Ještě jednou tedy můžeme po odbočce k přístupu Rusů a Sovětů k mezinárodnímu právu a mezinárodním vztahům obecně si položit otázku vázanosti válečným a humanitárním právem vzniklým před nástupem bolševiků a právem vytvořeným už za existence Sovětského svazu, které však neprošlo ratifikací, jako v případě Úmluv z roku 1929 o válečných zajatcích.

Nejasný přístup sovětské strany k těmto mezinárodním smlouvám v meziválečném období je podtržen jejich aktivitou po jejich zapojení do druhé světové války. Pokud by Sověti zaujali transparentní přístup v předcházejících letech, ipso facto by jejich pozice nepotřebovala horečné diplomatické úsilí po vypuknutí války s Německem, k němuž se přistoupilo v létě a na podzim 1941.

K popisu historických událostí při zaměření se na válečné zločiny přistoupím ještě o něco později, krátký skok časově učiním však již teď. Sovětský svaz, jak víme, byl bez vyhlášení války přepaden 22. června 1941 vojsky Němců a jejich spojenců. Po původním šoku se z části z formálních, a troufám si tvrdit vícero z utilitárních důvodů, musel začít vypořádávat s pohromou, kterou Operace Barbarossa přinesla.

Není žádným tajemstvím, že sovětská obrana v úvodním stadiu byla až na výjimky slabě organizovaná, morálka kolísavá a německé jednotky postupovaly rychle kupředu. Při svém postupu obsadily značné množství území s velkým počtem obyvatel. Také padlo do německého zajetí velké množství sovětských vojáků.

Sověti pár týdnů po této invazi zahájili rozesílání komuniké zahraničním vládám. Již 17. července 1941 zasílají do Švédska návrh, kde vyjadřují ochotu k dodržování Haagských úmluv roku 1907 včetně ustanovení o válečných zajatcích, to za předpokladu vzájemnosti. Švédsko se stalo hlavním diplomatickým kanálem pro jinak omezený sovětsko-německý kontakt, neboť díky své geografické poloze a skutečnosti, že představovalo jeden z mála států Evropy, jejichž diplomatická a

vojenská neutralita byla akceptována. Dále zasílají podobná komuniké i ostatním vládám skrze jejich ambasády v Sovětském svazu, především Spojeným státům, které v tomto aspektu vyvíjejí snahu přimět Sověty k dodržování výše zmíněných úmluv.³³

Už 9. srpna prohlašuje ve zprávě ambasádě Sovětský svaz Američanům, že v probíhajícím konfliktu s Němci hodlá dodržovat Haagské úmluvy 1907 především, co se týče ustanovení Řádu války pozemní a také Ženevské protokoly z roku 1925 týkající se zákazu použití chemických a biologických zbraní a poslední řadě ustanovení Ženevských úmluv 1929 upravující péči o raněné a nemocné. Jedním dechem je však ve zprávě dodáno, že takto bude postupováno pouze do míry shodné, s jakou tato ustanovení budou dodržovat Němci. Američané obratem zjišťovali, zda budou Sověti ochotni přistoupit k dodržování Ženevských úmluv 1929 týkajících se vojenských zajatců a pokud ne, alespoň obdobných, leč méně obsažných ustanovení konvence dřívější z roku 1906.³⁴

Sověti však při jednání se zástupci Červeného kříže projeví nejen postoj, že není nezbytné přistupovat k těmto konvencím, protože už tak je o německé zajatce postaráno mnohem lépe než v případě jejich zajatců v Německu, ale také jejich odpor vůči Ženevským konvencím i z důvodu špatných vztahů se Švýcarskem. Tím se mi mimo jiné potvrzuje moje domněnka z doby před prostudováním této komunikace, o roli tohoto faktoru v sovětském pohledu.³⁵

Americká vláda pak vyjadřuje názor, že konvence nejsou Němci ve vztahu k sovětským zajatcům dodržovány, z důvodu neúčastenství Sovětů jako smluvní strany Ženevy 1929. Pro možnost komunikace mezi sovětskou a švýcarskou stranou se nabízí Američané jako prostředník pro dosažení určitého aktu o dodržování těchto úmluv. Švýcarská strana totiž ve vztahu k těmto konvencím

³³ *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union: Efforts by the United States to persuade the Soviet Union to adhere to the Geneva Convention of 1929 relative to the treatment of prisoners of war* [online]. Volume I. Washington: United States Government Printing Office Washington, 1959 [cit. 2021-02-25]. dostupné online z <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01> nečíslováno stranami, pouze dokumenty

³⁴ Tamtéž, viz. Dokumenty 962 - 964

³⁵ Tamtéž, viz. Dokument 966

figuruje jako jejich správce a výše naznačené nedobré vztahy mezi Sověty a Švýcarsky mohly fungovat jako permanentní zábrana k přistoupení Sovětů k úmluvám. Proto zde ještě americká vláda navrhuje možnost bilaterální dohody o upravení těchto vztahů přímo mezi Němci a Sověty, protože je tento návrh zopakován i do Stockholmu, který by nade vše pochybnost fungoval jako prostředník případných jednání.³⁶

V následných depeších můžeme pozorovat určitý tlak na švédskou vládu, aby vyvinula veškeré možné úsilí k tomu přimět Sověty k dodržování konvencí na základě reciprocity. Tato komunikace samozřejmě ve světle vývoje válečné situace dává smysl. Datujeme ji k listopadu 1941, kdy sice německý útok začal ztrácet dech, zároveň však Němci dosahují maxima územního postupu pro tento rok, a především v jejich lágrech, většinou zcela neadekvátních, končí kolem 3 milionu zajatých ruských vojáků. Zároveň zde panuje obava, že zhoršování zacházení se zajatci mezi Němci a Sověty bude mít neblahé důsledky pro západní zajatce, především Brity, jimž bylo v souvislosti s tímto podáno vyrozumění o možných dopadech.³⁷

V tomto okamžiku stále Spojené státy americké vystupují v těchto diplomatických procesech jako neutrální mocnost. I přes sympatie vůči antifašistické koalici v této době prezident Roosevelt postrádá nutný souhlas Kongresu pro vstup do války, a Spojené státy proto zůstávají stát stranou. Americké snahy však nepadají na úrodnou půdu, vzhledem k barbarské povaze východní fronty to dokonce Sovětům těžko lze mít za zlé. Diplomatičké jednání se státem, který touží po vyhlazení druhé strany, je i při maximální možné míře benevolence téměř nemožné.

Sověti ve své odpovědi Američanům uvádí, že nesouhlasí s jejich pohledem na fakt, že neúčastenství Sovětského svazu na Ženevských konvencích

³⁶*Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union: Efforts by the United States to persuade the Soviet Union to adhere to the Geneva Convention of 1929 relative to the treatment of prisoners of war* [online]. Volume I. Washington: United States Government Printing Office Washington, 1959 [cit. 2021-02-25]. dostupné online z <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01> viz. Dokument 967

³⁷Tamtéž, viz. Dokument 968

znamená, že Němci tímto nejsou vázáni. Naopak, Německo jako smluvní strana je povinna jejich dodržováním nehledě na tento fakt, a skutečnost, že tak nečiní je hrubým porušením mezinárodního práva.³⁸ Tato část zprávy je faktem, se kterým se můžeme ztotožnit.

S čím však nesouhlasím je tvrzení následující, že už od prvních okamžiků války s Němci bylo zajatcům poskytován režim striktně v souladu v provizemi Haagských a Ženevských konvencí.³⁹ Toto tvrzení se nezakládá na faktech, které máme k dispozici. Naopak, obzvláště v době, kdy vyjednávání probíhá, tudíž v druhé polovině roku 1941, jsou podmínky i na sovětské straně zcela v rozporu s mezinárodním právem.

Celkově nízký počet zajatců, který padl sovětům do rukou v tomto časovém rozmezí úvodní německé ofenzívy, se dá přičíst několika faktorům. Jedním z nich samozřejmě je skutečnost, že to Němci byli ti, kdo postupovali a obránci obvykle nezajímají nepřátele v takovém množství, jako naopak vítězný útočník, jemuž se obránci vzdají, nejsou-li zničeni nebo nepodaří-li se jim ustoupit. Dalším faktorem také byla neochota Němců se vzdávat nepříteli, o kterém propaganda zdůrazňovala jeho nelidskost, z důvodu očekávání smrti nebo hrůzného zacházení.

Poslední faktor pak představuje prostá skutečnost, že se staly velmi rozšířené popravy nepřátel dříve, než mohli být formálně zajati a odesláni do zajateckých táborů. Brutální chování Němců na území Sovětského svazu, frustrace z nedobré materiální situace a nenávist přiživovaná propagandou, to jsou do značné míry silné motivace, které určovaly chování sovětských vojáků vůči vzdávajícím se německým vojákům. Celkově však i ti kteří nebyli zabiti ihned po tom co se vzdali, byli podrobni velmi špatnému zacházení, které přinášelo úmrtnost zajatců až kolem 90 procent, z různých důvodů jako je špatná hygiena,

³⁸ *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union: Efforts by the United States to persuade the Soviet Union to adhere to the Geneva Convention of 1929 relative to the treatment of prisoners of war* [online]. Volume I. Washington: United States Government Printing Office Washington, 1959 [cit. 2021-02-25]. dostupné online z <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01> viz. Dokument 972

³⁹ Tamtéž

nedostatek zdravotní péče, teplého oblečení nebo jídla. Podmínky pro tyto zajatce se začaly zlepšovat v podstatě až z utilitárních důvodů, kvůli nedostatku pracovní síly. Protahující se válka, stejně jako vysoké ztráty sebraly ruské ekonomice pracovníky, proto byli zajatci používáni jako nekvalifikovaná pracovní síla.⁴⁰

Samotná práce zajatců samozřejmě konvencemi zakázána není, ovšem článek 32 Ženevských konvencí zakazuje používat zajatce pro práci nebezpečného charakteru, což práce v sovětských dolech s minimem bezpečnostních opatření těžko mohla splňovat. Podobně také důvody úmrtí jako absence zdravotní péče nebo podvýživa či umrznutí je zcela v rozporu s povinnostmi uloženými zadržujícímu státu články 11 až 15.

Ve světle těchto faktů se na sovětské tvrzení o adekvátnosti jejich péče o vojenské zajatce lze dívat jako nic než pouhá prázdná slova. Sověti opírají také svůj odmítavý postoj k Ženevským konvencím o některé výhrady, které jsou samozřejmě moderním pohledem zcela opodstatněné. Ale v širších souvislostech opět působí až ironicky, pokud zde uvádí, že článek 9 Konvencí, který stanovuje rozdělení zajatců do táborů, pokud možno tak aby nebyli sdružováni v jednom táboře zajatci vícero národností či ras, je v rozporu se sovětskou ústavou.⁴¹

Stát, který se nezdráhá posílat na základě třídní příslušnosti své lidi do pracovních táborů s otřesnými podmínkami, omezuje práva a svobody svých vlastních občanů a uchyluje se i systémovým vraždám, je pro jednou citlivý k deklarovaným právům jednotlivce, aby nebyl posuzován pro svou národnost či rasu.

Na tomto bodě pak vyjednávání v podstatě zamrzly, Sověti jsou názoru, že vyjma nevýznamných detailů jsou Haagské a Ženevské konvence v materiálním

⁴⁰ MacKenzie, S.P. *The Journal of Modern History: The Treatment of Prisoners of War in World War II* [online]. Vol.66. Chicago: The University of Chicago Press, 1994 [cit. 2021-02-27]. dostupné online z <https://www.jstor.org/stable/2124482> str. 511

⁴¹ *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union: Efforts by the United States to persuade the Soviet Union to adhere to the Geneva Convention of 1929 relative to the treatment of prisoners of war* [online]. Volume I. Washington: United States Government Printing Office Washington, 1959 [cit. 2021-02-25]. dostupné online z <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01> Dokument 972

smyslu identické a sovětská vláda proto trvá na svém předchozím postoji. Američané předpokládají, že hlavní problém, leč otevřeně nevyřčený, spočívá v provizích článků 86 až 88.⁴²

Ty zakládají právo inspekce a kontroly všech míst, kde jsou váleční zajatci drženi, včetně jejich ubikací či pracovišť a dalšího. Také se zde naznačuje součinnost zadržujícího státu se zástupci Červeného kříže. Obsah těchto ustanovení je ve zřejmém rozporu se zájmem Sovětského svazu, který jen těžko byl schopen (či ochoten) zajistit adekvátní podmínky pro zajaté vojáky a uvedené kontrolní mechanismy by jistě tuto nedostatečnost odhalily, což by mohlo výrazně poškodit mezinárodní pozici Sovětského svazu.

Situace se vyvíjí se vstupem Spojených států amerických do druhé světové války. Prve proti Japonsku po napadení Pearl Harboru, a posléze i proti Německu, když čtyři dny nato vyhlásil Hitler Americe válku. Tím končí i pozice Spojených států jako neutrální mocnosti dohlížející na mezinárodní právo válečné a humanitární.

Spojené státy se sice ještě snažily, v zájmu zajatců ostatních mocností, i zajatců svých, přimět Sověty k přehodnocení, protože vzájemné zhoršování podmínek zajatců německých a sovětských, nemůže nemít negativní dopad v míře standardů zacházení aplikovaných také na ostatní spojenecké zajaté vojáky.

Bohužel však ze sovětské strany nedochází ke změně postoje a Američané pak usoudili, že další tlak na Sověty v tomto aspektu není produktivní a je od této snahy tudíž upuštěno.⁴³

⁴² *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union: Efforts by the United States to persuade the Soviet Union to adhere to the Geneva Convention of 1929 relative to the treatment of prisoners of war* [online]. Volume I. Washington: United States Government Printing Office Washington, 1959 [cit. 2021-02-25]. dostupné online z <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01>

V Dokumentu 975/976 není výslovně uvedeno konkrétní ustanovení, pouze vyjádření názoru amerického chargé d'affaires z obavy sovětských úřadů ohledně inspekce táborů jako celku, proto upřesněno.

⁴³ Tamtéž. viz Dokumenty 979 a 980

6. Pakt Briand-Kellogg a mírová iniciativa

Poslední částí právního rozboru sovětských válečných zločinů, předcházející skutkovému rozboru jsou zločiny proti míru. Zločiny spáchané za války v rozporu s mezinárodním právem jsou věcí jednou, obzvláště pokud vezmeme v potaz zvykovou povahu práva stát na zahájení války, vyjma nesmělých krůčků jako výše zmíněné v kapitole o Haagských úmluvách. Věcí druhou je tendence válku omezit nejen co do prostředků, jimiž se vede, ale i co do práva na její vyhlášení a práva na vedení útočné války. Hrůzy první světové války přináší prvotní snahy vykročit cestou mezinárodního práva ve směru k určité delegitimizaci vyhlášení, či zahájení válečného stavu jako oprávnění, či prostředku státu v mezinárodní politice a diplomacii.

Hlavním výsledkem těchto snah v meziválečném období, známém jako interbellum, představuje Briand-Kelloggův pakt, v plném znění také známý jako Všeobecná smlouva o odmítnutí války jako prostředku mezinárodní politiky nebo také Pařížský pakt, dle místa jednání a podpisu této smlouvy. Je pojmenován podle francouzského a amerického ministra zahraničí Aristide Brianda a Franka Kellogga respektive.⁴⁴

Této mezinárodní smlouvě předcházela smlouva z Locarna, která představovala řešení otázek západní Evropy a především francouzsko-německých vztahů a znamenala krok ke garanci západoevropských hranic.⁴⁵ Pakt Briand-Kellogg pokračuje v tomto vývoji, ale také vystupuje z regionality Locarnského paktu a snaží se o realizaci internacionalistické tendence, v té době velmi silně přítomné mezi politiky i právníky.

Poválečný vývoj vedl k vytvoření Společnosti národů, předchůdce dnešní Organizace spojených národů. Pokud mluvíme o regionalitě mírových úmluv, a potřeby vystoupit z tohoto prostorového omezení, je potřeba říci proč. Jde o

⁴⁴ Z formálního hlediska tato pozice v americké koncepci vlády není, analogicky však Secretary of State odpovídá ministru zahraničí.

⁴⁵ Znění dostupné online k 1.3.2021 z https://avalon.law.yale.edu/20th_century/locarno_001.asp

záležitost dosahu evropských mocností, které nebyly jediné určující světovou politiku a neměly už zdaleka monopol na světové scéně podobný tomu před první světovou válkou. Velice vzrostl vliv Spojených států amerických, stejně tak Rusko dříve provázané alespoň částečně s evropským světem skrze vládnoucí elitu neruského původu, nyní kráčelo velmi odlišnou cestou a geopolitické těžiště síly se tím více přesouvá směrem od předchozí dominance Velké Británie a Francie. Pro efektivitu mírotvorné aktivity bylo nutno zapojit i tyto neevropské mocnosti a také menší státy ve střední a východní Evropě.

Mírový pakt Briand-Kellogg bývá mnohdy považován za bezzubou snahu zajistit mír pouhým prohlášením, bez skutečných nástrojů pro efektivní zajištění záměrů obsažených v této smlouvě. Tento pohled sdílím, nemůžu ale objektivně posuzovat tento dokument, aniž bych vzal v potaz jeho význam jako průkopnické práce na tomto právním poli. Problém spočívá ale v nevyspělosti mezinárodní komunity, v nevyzrálosti mezinárodního práva, které nemělo dostatečný právní základ, a především oporu v institucích s dostatečnou pravomocí pro výkon těchto vysoce morálních a etických předsevzetí pacifismu. To, jak snadno byl tento pakt přijat, souvisí právě s jeho faktickou nezávazností. Signatáři jeho podpisem nemohli ztratit nic a k získání měli mezinárodní prestiž a vnitrostátní ohlas u veřejnosti podporující vizi budoucnosti bez války.⁴⁶

Samotný pakt sestává ze dvou hlavních částí. V první se jménem svých občanů, které reprezentují, vysoké smluvní strany zavazují k neuchylování se k válce jako prostředku řešení mezinárodních sporů a odmítají válku jako nástroj mezinárodní politiky států vůči sobě. Ve druhé se strany zavazují k řešení těchto mezinárodních sporů a konfliktů mírovou cestou.⁴⁷

Nikde však nenajdeme případnou sankci za porušení tohoto závazku. To částečně z obavy Spojených států, jednoho z hlavních iniciátorů smlouvy, aby nebylo toto prohlášení vnímáno jako text spojenecké smlouvy mezi hlavními

⁴⁶ JOSEPHSON, Harold. *Diplomatic History: Outlawing War: Internationalism and the Pact of Paris* [online]. Vol.3 No.4. Oxford: Oxford University Press, 1979 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24910222> str. 378 - str. 379

⁴⁷ Znění dostupné k 2.3.2021 online z https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp#art1

mocnostmi. Především aby nedošlo ke vtažení Ameriky do spojeneckého závazku a garancí vůči evropským státům, kvůli komplikovanému vztahu se Společností národů a neochotě americké veřejnosti podílet se na principu kolektivní bezpečnosti, který by obnášel americkou intervenci mimo domácí půdu. Odborná debata a politická iniciativa se sice snažila brát tento dokument jako právní podklad pro prolomení neutrality a izolacionismu Spojených států, v praxi ale tento pokus nedošel zdárného konce.⁴⁸

Za velmi důležitou skutečnost považuji, že i přes nízkou užitečnost ve své době (válce přeci jen zabráněno nebylo) má význam tento pakt především směrem do budoucna, po válce, ke které pokud by byl dodržován, nemělo dojít. Jak se uvádí, pakt Briand-Kellogg je použit u Norimberského tribunálu jako jeden podkladů, na jejichž základě jsou souzeni nacističtí vůdci ze zločinu plánování, přípravy a zahájení útočné války.⁴⁹

Zde přímo vyvstává otázka klasické spravedlnosti vítězů. Proč se podobného soudního přezkumu nedostalo sovětským činitelům, když sami útočnou válku či teritoriální agresi v několika případech plánovali a také zahájili? Samozřejmě v době těsně po válce bylo zcela nemožné vznášet obvinění vůči Sovětskému svazu, který nesl hlavní tíhu bojů s hitlerovským Německem, natož snažit se zahájit proces vůči představitelům států, který válečná propaganda vykreslovala jako spojence. Po mocenské stránce šlo také o věc zcela nemožnou, jen těžko soudit představitele státu, nad kterými postrádáte pravomoc. Přesto se však sovětské představitelé dopustili podobných provinění proti mírovému a pokojnému soužití národů na základě nejen Briand-Kelloggova paktu, ale i souvisejícího regionálního paktu, Litvinova.

⁴⁸JOSEPHSON, Harold. *Diplomatic History: Outlawing War: Internationalism and the Pact of Paris* [online]. Vol.3 No.4. Oxford: Oxford University Press, 1979 [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24910222> str. 380 - str. 383

⁴⁹ Tamtéž str. 388

6.1.Litvinovův Pakt

Tato mezinárodní smlouva představuje v mém pohledu kulminaci utilitaristického přístupu Sovětského svazu k mezinárodnímu právu před paktem Ribbentrop-Molotov, který samozřejmě představuje svou vlastní kategorii. Litvinovův pakt je pojmenován podle ministra zahraničí Sovětského svazu, Maxima Litvinova a jde o smlouvu akcesorického charakteru ve vztahu k Briand-Kelloggovu paktu. Jeho vlastní název nese jméno Protokolu o okamžitém vstupu v platnost Pařížského paktu a je veden pod Společností národů. Jeho znění je související s touto smlouvou a přímo na ni odkazuje, materiální náplní pak opět je odmítnutí války jako řešení konfliktů mezi státy. Smlouva byla uzavřena či posléze k ní bylo přistoupeno Sovětským svazem, Polskem, Rumunskem, Litvou, Lotyšskem a Estonskem, Finskem, Tureckem a Íránem (Persií).⁵⁰

Sovětský vztah k Briand-Kelloggovu paktu je komplikovaný a pramení z obecné nedůvěry, až paranoii vůči okolnímu světu. Poměr každého státu k tomuto závazku je velmi specifický a přizpůsobený cílům, které v dané době sledovaly. Kupříkladu ze strany Francie a Spojeného království šlo o zachování statusu quo, který byl nakloněn v jejich prospěch po vyhrané válce a ustanovení systému z Versailles. Pro Německo před nacisty zase šlo o integraci do nového systému, což pro něj mělo pozitivní důsledky především ekonomické, nikoli že by v Německu před nástupem nacistů chyběly revanšistické tendence, praktická stránka věci zde však převažuje nad ideologickými cíli jako později nacistů.

Sovětské záměry jsou značně odlišné. Sovětský svaz dobrovolně přijal onu pozici nevynucené izolace pro budování svého systému v jednom státě a jeho zájem na mírových iniciativách nevychází z vnitřní touhy po ukončení agrese jako nástroje mezinárodní politiky. Oportunismus je jedinou motivací sovětského vedení v přístupu k paktu Briand-Kellogg i při uzavření Litvinova protokolu.

Sověti vnímají okolní státy v duchu „obležení“ kapitalistickým blokem, který nebude váhat k tomu, aby je zničil při první příležitosti. Je tedy v zájmu

⁵⁰ Znění dostupné online k 4.3.2021 z <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1929/123.html>

zachování integrity Sovětského svazu a výdobytků socialistické revoluce, aby mezinárodní politika byla využívána k jeho prospěchu a oddálení konfrontace, dokud se na ni necítili komunisté připraveni.⁵¹

Zde nalézám odpověď, proč Sověti možná až příliš snadno a ochotně porušili systém mezinárodního práva, který se snažil zabránit opakování světového konfliktu. Pro sovětské představitele, a především pro Stalina, představovaly podobné mezinárodní dokumenty oportunistický nástroj pro vlastní zisk, a s podobným očekáváním proto bylo nahlíženo na úmysly Západu. Tato morální a intelektuální nepoctivost, se kterou se k této smlouvě přistoupilo, sice neznačí, že by Sověti prorocky mohli plánovat rozdělení sfér vlivu ve východní Evropě s nacistickým Německem, rozhodně k tomu ale byl položen první stavební kámen.

Litvinovův pakt pro Sovětský svaz znamenal nejen jako již předchozí smlouvy vhodný propagandistický nástroj, odznak pro Sovětský svaz jako pomyslného šampiona míru, ale i určitou pojistku, jakkoli malé hodnoty. Podobné smlouvy, jako následující pakty o neútočení se svými sousedy, představují pro Sověty čistě užitkové hodnoty, k získání času a prostoru pro realizaci strategických záměrů jako šíření z Moskvy řízené Kominterny, a nakonec i vlastní zábor bývalého carského území.

Sovětský svaz nectil hodnoty deklarované v prohlášeních o míru, neboť ve své interní logice, ve které se mísily komunistické postoje s ruským pohledem na světovou a zahraniční politiku, bylo vše podřizováno přípravě na nevyhnutelnou válku. Sovětský svaz se tedy do značné míry dopouští nejen porušování obsahového smyslu mezinárodních právních norem, ale svým jednáním dopomáhá vytvořit sebenaplňující se proroctví. Při přípravě na agresivní válku, na kterou se

⁵¹ TUCKER, Robert C. *Slavic Review: The Emergence of Stalin's Foreign Policy* [online]. Vol.36 No.4. Cambridge: Cambridge University Press, 1977 [cit. 2021-03-05]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2495260> str. 563

proti němu celý kapitalistický svět chystá, se Sověti sami dopouští agrese a činí tak zločin proti míru samotnému.⁵²

7. Případ Finska a Zimní válka

Přejdeme nyní ke skutkovému popisu událostí zakládajících válečné zločiny Sovětského svazu. Historicky velmi vděčné téma představuje válka mocného Sovětského svazu a malého Finska, biblická analogie Davida a Goliáše, ze které David vyšel vítězně díky své odvaze a neochvějné víře. Pravdou je že tento příběh se tak, jak je zaset v obecném povědomí, nestal. Finsko nevyšlo z této války jako vítěz. Tento dojem vyplývá především z abysmálního výkonu sovětských jednotek při jejich extrémní početní i technické převaze, kvůli čemuž se cokoliv jiného, než rychlá porážka nepřítele vnímá jako neúspěch.

Sovětsko-Finské vztahy byly dlouhodobě napjaté. Finsko bylo součástí Ruského Impéria přes sto let a vzájemná animozita rozhodně neskončila, když Finové vyhlásili nezávislost v prosinci 1917. Po krátké občanské válce mezi rudými a bílými gardami, ve které se vyznamenal pozdější velitel finské armády Mannerheim, Finsko uhájilo svou nezávislost a nestalo se obětí komunistického převratu. Po uzavření smlouvy z Tartu 14. října 1920 se ustavily hranice mezi oběma státy, ale etnická rozmanitost hraničních oblastí Karélie se v mnohém podobá naší sudetské problematice. Pro Finsko představovala východní Karélie ekonomicky důležitou oblast, pro Sověty pak také bezpečnostní zájem na strategické hloubce vlastního území. Konflikt byl, dá se říci, v klimatu meziválečných let vedoucích ke druhé světové válce, jen otázkou času.

V roce 1932 pak Sověti uzavírají s Finy pakt o neútočení, který je v roce 1934 prodloužen s platností až do roku 1945. Už v srpnu 1935 ale probíhá investigace terénu a analýza místní infrastruktury sovětským komisařem Ždanovem, podél sovětsko-finské hranice. Cílem musí být příprava logistického zázemí pro eventuální invazi, protože jiné hledisko pro místní rozvoj v tomto

⁵² TUCKER, Robert C. *Slavic Review: The Emergence of Stalin's Foreign Policy* [online]. Vol.36 No.4. Cambridge: Cambridge University Press, 1977 [cit. 2021-03-05]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2495260> str. 567 - str. 570

řídce obydleném území, kde neprobíhá téměř žádná významná komunikace ani obchod není účelné. Na základě toho pak Sověti při hranicích staví železniční vlečky ve směru hlavních finských shromaždišť a obydlených oblastí.⁵³

Tato skutečnost nabývá na významu při posuzování odpovědnosti za tento ozbrojený konflikt. Vyplývá z ní, že Sovětský svaz se na nadcházející válku připravoval poměrně dlouho dopředu, a nejde tedy o pouhý výsledek krátkodobé eskalace či ojedinělého incidentu.

Sověti se také snažili všemožně prolomit princip skandinávské neutrality, ke kterému se Finsko přihlásilo po vzoru svých nordických sousedů. Sověti měli zájem na vojenském přístupu na finské území, což by mělo za následek nejen popření neutrality, ale i suverenity tohoto státu, a tyto snahy k nelibosti Sovětů Finové odmítli.⁵⁴

S tím, jak se v Evropě nachýlila bezprostřední hrozba války v roce 1939, se ve Finsku zvyšovaly obavy z následujícího vývoje. Německo a SSSR uzavřeli pakt Ribbentrop-Molotov, smlouvu, která východní Evropě přinesla její tajné rozdělení na sféry vlivu mezi těmito dvěma státy. Toto se samozřejmě týkalo i Finska, které přirozeně (z hlediska historického) spadlo do sovětské sféry vlivu.⁵⁵

Pro Finy se tedy situace nevyvíjí příznivě obzvláště po tom, co Němci napadají Polsko 1. září a Sověti se k nim 17. září připojují. Po anexi východního Polska jsou Stalinovy ambice posíleny vynucením si vojenského přístupu a získání vojenských základů na území pobaltských republik. Od Finů se očekávaly podobné koncese na úkor jejich suverenity, jejich diplomatická delegace ale podobné ústupky odmítla a jednání selhalo. Sovětský ministr zahraničí Molotov k tomuto poznamenal, že poté co civilní vyjednávání selhává,

⁵³ NENYE, Vesa. *Finland at War: The Winter War 1939-1940*. New York: Osprey, 2015. ISBN 978 1 4728 2718 0. str. 44

⁵⁴ NENYE, Vesa. *Finland at War: The Winter War 1939-1940*. New York: Osprey, 2015. ISBN 978 1 4728 2718 0. str. 45

⁵⁵ Tamtéž. str. 47

je třeba tuto záležitost předat k „vyřízení“ vojákům. Tolik k zavázání se k mírovému řešení sporů ze strany Sovětského svazu.⁵⁶

Sověti poté spouští provokaci kdy jejich vlastní dělostřelectvo záměrně pálí na jejich pozice, aby vzbudili dojem, že střely přicházejí z finské strany hranice a na vině za tento incident jsou Finové, kteří útočí na sovětské jednotky, což bude ospravedlnění pro nadcházející sovětský útok.⁵⁷

Ten přichází 30. listopadu 1939 a od začátku ukazuje obrovský rozdíl mezi oběma vojsky po takřka každé stránce. V první řadě té početní, malá finská populace a nevelké výdaje na obranu před válkou neumožňovaly udržování velké armády. Finsko však vynikalo dobrovolnickými službami a vysokou mírou zapojení svých obyvatel do obrany své vlasti. Sovětský svaz se dá označit za papírového tygra. Obrovské počty techniky - letadel, tanků a děl, sice byly účtyhodné a vzbuzující strach samy o sobě, nebyly však schopny vyhrát válku samy.

Už po zahájení bojových operací se brzy ukázalo, že původní předpoklady o průběhu války byly nemístně optimistické. Plán počítající s trváním bojů v rozsahu méně, než dvou týdnů nemohl odpovídat realitě.⁵⁸ Finové totiž měli na své straně několik výhod. První z nich představoval terén, ne náhodou nese Finsko kolokviální přívlastek „Země tisíce jezer“. Krom jezer je Finsko poseto hustými lesy a tehdejší špatná infrastruktura pomáhala negovat sovětské početní a materiální výhody. Dalšími důvody spočívají ve schopnostech obránců, Finové mistrně zvládali obranu s minimálními prostředky a nedovolili Sovětům využít jejich větší palebnou sílu. Pomocí přepadových taktik malých jednotek s využitím terénních výhod, mobility jejich pěchoty vybavené lyžemi a díky lepšímu velení Finové zpomalují nepřátelský postup, získávají množství kořistní techniky a způsobují Sovětům nemalé ztráty.

⁵⁶Tamtéž. str. 48 a str. 49

⁵⁷ NENYE, Vesa. *Finland at War: The Winter War 1939-1940*. New York: Osprey, 2015. ISBN 978 1 4728 2718 0 str. 53

⁵⁸ Tamtéž. str. 50

Faktor velení souvisí se Stalinovou čistkou předchozích let, kdy je popraveno pro údajnou konspiraci množství sovětských důstojníků a jejich sbor je personálně doslova zdecimován. Nástupci těchto popravených pak nejenže postrádali často potřebnou kvalifikaci a zkušenost, ale jsou také paralyzováni atmosférou strachu. V každé sovětské vojenské jednotce navíc působili příslušníci NKVD, což byl bezpečnostní aparát, který se vyvinul právě z prvotní Čeky, o které jsem psal v kapitole o rudém teroru. Každé špatné rozhodnutí mohli mít smrtelné následky a velitelé sovětských jednotek byli pod drobnohledem kohorty politických komisařů, kteří podávali hlášení do Moskvy.⁵⁹

Bojové výsledky Rudé armády proto nebyly zdaleka takové, jak se předpokládalo, a srdnatý finský odpor si získal světový ohlas. Sovětsko-Finský konflikt s sebou přinesl ze sovětské strany mnohonásobné porušení mezinárodního práva.

7.1. Právní aspekty Zimní války a válečné zločiny

Vyjma toho, co můžeme označit za porušení systému mezinárodního práva snažícího se, byť nedokonale, zamezit vedení útočné války a agrese, zde Sovětský svaz vrší v průběhu Zimní války další provinění.

Mezi typický příklad se řadí používání nedovolených zbraní a střeliva během konfliktu. Sovětští odstřelovači používali zakázanou výbušnou municí typu PZ. Tento puškový náboj ráže 7,62 x 54 mm je určen pro ruskou pušku typu Mosin-Nagant, standardní pěchotní zbraň ruské a sovětské armády. Munice PZ je zápalného a výbušného charakteru, využívaného jako trasírka. Tento typ munice vzhledem ke své povaze měl lepší kvalitu zpracování a byl odstřelovači preferován kvůli střeleckým vlastnostem. Dopady zásahu do živé tkáně byly však odstrašující, i relativně nepřesný zásah dokázal způsobit rozsáhlá zranění. Slavný finský odstřelovač Simo Häyhä, který nesl přezdívku „Bílá smrt“ kvůli množství zabitých nepřátel, byl také touto verzí náboje zasažen. Zranění způsobené

⁵⁹ NENYE, Vesa. *Finland at War: The Winter War 1939-1940*. New York: Osprey, 2015. ISBN 978 1 4728 2718 0.. str. 139

zášahem do tváře sice přežil, i přes množství operací mu ale zůstalo permanentní a výrazné zohyzdění obličeje.⁶⁰

Sovětské taktiky dále zahrnovaly zbraně v určité šedé zóně, oblasti právem neupravenou nebo upravenou neurčitě. Zbraně jako plamenomety, používané k dobývání finských opevněných bodů sice splňují kritérium nadměrného utrpení, nelegální však nebyly. Sověti je měli k dispozici v klasické pěchotní formě, nebo v mobilní verzi - instalované do speciálních plamenometných vozidel, především tanků.

Dále například letecké bombardování. Nálety na Helsinky a další finská města a bomby posměšně přezdíváné „Molotovovy košíky s chlebem“. Letecké bombardování a právo provozování a bojových akcí leteckých sil bylo především před druhou světovou válkou i během ní takřka neupraveno, neboť původní prohlášení z Haagských konvencí nenaplnilo právně, ani realisticky svůj zamýšlený záměr.

Zásada neútočení a nebombardování (jakýmikoliv prostředky - námořním ostřelováním či ze vzduchu) nebráněných měst přichází zkrátka ve světle výkladu normy v kontextu zvykového práva. Za nebráněná města jsou považována ta, která jsou v bezprostředním operačním dosahu postupujících pozemních vojsk, k jejichž obsazení nebude potřeba síly. Města v týlu nepřátelské země, oblast dříve takřka nedostupná, díky zvětšujícímu se doletu letadel najednou v dosahu ozbrojených sil nepřítele, nespadají do původního výkladu a nepodléhají tak tradičnímu režimu.⁶¹

Posledním aspektem, který bych rád nastínil, souvisí částečně s naší zemí, tedy alespoň s bývalým Československem. Zimní válka došla svému konci 13. března 1940 po Moskevské mírové smlouvě. Srdnatý finský odpor značně napomohl k omezení eventuálních sovětských nároků a vylepšil jejich

⁶⁰ Tamtéž str. 94 - str. 95

⁶¹ DESAUSSURE, Hamilton. *The International Lawyer: The Laws of Air Warfare: Are There Any?* [online]. Vol. 5 No.3. Chicago: American Bar Association, 1971 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/40704677> str. 530

vyjednávací pozici. Finové si zachovali za cenu územních ztrát svou nezávislost. Nebyl to ale mír trvalý, protože vývoj druhé světové války vedl k válce mezi SSSR a Německem. Oslabení Sovětského svazu spolu s německou vojenskou pomocí umožnil Finům zahájit ofenzivní Pokračovací válku.

Zimní a Pokračovací válka zaujímá neobvyklé místo ohledně absence konsensu mezi historiky o jejich charakteru. Jde o konflikty zahrnuté pod druhou světovou válku, či válečné střety stojící samostatně, bez nadřazeného jmenovatele? U Zimní války je odpověď snazší, ačkoli existovala hrozba (pro Sověty) a naděje (pro Finy) zahraniční intervence, tento konflikt zůstal čistě bilaterální. Probíhá sice v časovém rámci druhé světové války a pohledem té doby ale nejde o stejný konflikt, podobně jako v té době ještě nebylo takto nazíráno na Čínsko-Japonskou válku. Asijský konflikt nebyl pro Spojence součástí jejich válečného tažení, dokud do války nebyli vtaženi invazí jejich kolonií.

Pokračovací válka je věcí složitější. Finsko sice se zúčastnilo přepadení Sovětského svazu v rámci Operace Barbarossa, oficiální připojení se k Ose ze strany Finska nepřišlo, pouze se připojilo k Paktu proti Kominterně, což nebylo zavazující uskupení. Účastnilo se ale útočné války po boku států Osy a proto na něj bylo efektivně nahlíženo jako na jejich spojence, především formálně díky tomu že Velká Británie Finsku vyhlásila ještě v roce 1941 válku, ale i materiálně je potřeba tak na Finy nahlížet, na jejich území operovaly německé jednotky, se kterými provozovaly součinnost v bojových operacích.⁶²

A právě tento válečný stav se spojenci, vedl k tomu, že Československo také vyhlásilo válku Finsku. Zde vyvstává záležitost spíše kuriozitního charakteru, nešlo o skutečnost zásadnějšího významu pro praktické uplatňování válečného práva. Československo bylo jedním z nástupnických států Rakouska-Uherska, smluvní strany Haagských konvencí. Neučinilo ale podání do Nizozemska o přistoupení k těmto úmluvám a fakticky nebylo jejich stranou. Vzhledem k válečnému stavu Československa a Finska je proto formálně neplatná *clausula si*

⁶² HANNIKAINEN, Lauri, Raijka HANSKI a Allan ROSAS. *Implementing Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts: The Case of Finland*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1992. ISBN 0 7923 1611 8. str. 42

omnes - závaznost úmluv pouze mezi válčícími stranami pokud jsou všechny signatáři.⁶³

Na závěr bych rád zmínil, že Finsko, taktéž jako Sovětský svaz, nebylo smluvní stranou Ženevských konvencí z roku 1929. Zacházení se zajatci na obou stranách se nedá srovnávat s tím, které následovalo mezi Němci a Sověty, i tak ale ze Sovětské strany nebylo příliš vysoké úrovně. Finové zajímali mnohem větší počty zajatců než Sověti. Jejich původní odhady na zjetí kolem 26 500 nepřátelských vojáků a důstojníků nakonec byly příliš přemrštěné. Za celou válku padlo do sovětského zjetí kolem 900 finských vojáků. Tento rozdíl mezi očekáváním a výsledkem pramení z toho, že nepřišlo na rychlé vítězství nad Finskem, jak se z počátku očekávalo. S těmito zajatci není zacházeno veskrze špatně, byli však podrobeni intenzivní propagandistické masáži s cílem získat je pro komunistickou myšlenku. V táborech jim byly promítány propagandistické filmy a byla zde snaha naverbovat je pro zpravodajství. Sovětské snahy se ale veskrze minuly účinkem, nízký zájem Finů a trvání jejich zjetí v řádu „pouhých“ měsíců předurčil tyto aktivity k neúspěchu.⁶⁴

Během Pokračovací války se situace výrazně zhoršuje, především díky vyššímu počtu zajatců a také zásadním problémům se zásobováním a distribucí základních potřeb. Podobné problémy, jako v zajateckých táborech jiných národností, postihují finské zajatce. Jmenovitě nedostatek jídla, zdravotnických potřeb a přepracování. Zásadní porušení práv zajatců spočívá také v zákazu korespondence s domovem, což na vojáky mělo neblahý psychologický dopad, akcentující fyzické strádání.⁶⁵

Jejich osud byl však marginálně snesitelnější než osud mnoha německých zajatců, čemuž se budu věnovat o něco níže. Finští vojáci se veskrze vrátili ze zjetí domů mnohem dříve než ti němečtí. Sovětské resumé ve způsobování utrpení zajatým nepřátelům ale ani v tomto stručném výkladu stále není u konce.

⁶³ Tamtéž str. 46

⁶⁴ KONASOV, Viktor B. Финские военнопленные второй мировой войны. Журнал “Север” [online]. Petrozavodsk, 2002, (№ 11-12) [cit. 2021-03-12]. dostupné online z <https://www.aroundspb.ru/finnish/konasov/konasov.php> nečíslováno

⁶⁵ Tamtéž

Děsivým příkladem zločinů na zajatcích je případ polských vojáků popravených v Katyni.

8. Katyň

Název této kapitoly je velmi krátký, i jediné slovo ale dovede vystihnout sílu válečného zločinu proti polským vojákům, duchovním a inteligenci, který Sověti provedli a který si v ničem nezadá s vyhlazovací politikou nacistů. Katyňský masakr je termín zahrnující vícero poprav v průběhu především první poloviny roku 1940. V historickém kontextu jde o výsledek rozdělení Polska mezi Sovětským svazem a Německem.

Sověti toto území anektovali pod záminkou „ochrany“ obyvatelstva východních částí Polska, které mělo početné etnické skupiny Bělorusů a Ukrajinců, stejně jako v některých oblastech Litevců a v neposlední řadě také početnou Židovskou populaci. Z právního hlediska šlo o bezprecedentní porušení národní suverenity a sovětské odůvodnění spočívalo v názoru, že polský stát a vláda jako taková přestala existovat. Toto zcela nesmyslné tvrzení polský velvyslanec v Moskvě odmítl s tím, že za první světové války bylo území států jako Belgie a Srbsko obsazeny nepřátelskými silami a státní suverenity tímto není zrušena.⁶⁶

Námítky však neměly praktický dosah, Sověti zabrali východní Polsko a pro jeho obyvatele nastaly krušné časy. Ironický nádech má kooperace mezi oběma predátory, kteří se v předchozích letech navzájem považovali za nejhorší nepřátele a jejich propagandistické mašinérie navzájem byly na poplach před bolševickou a fašistickou hrozbou respektive, nyní bratři ve zbrani, dusící polský národ a jeho odpor. Hned po obsazení začali nacisté intenzivně pročešávat Polsko a v jejich táborech končí inteligence, politici i duchovní. Sovětský svaz považoval Poláky a polské občany z těchto zabraných území paušálně za hrozbu, takzvané

⁶⁶ KAISER, Gerd. *Katyň: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESAŘ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3. str. 18

„západáky“ a NKVD spustila žně zaměřené proti každému kdo jakkoliv mohl představovat hrozbu novému pořádku. Masivní vlna zatýkání a deportace postihla úředníky, právníky, osoby veřejného života stejně jako příslušníky „třídy vykořisťovatelů“ - majitelé pozemků, obchodníci a šlechta.⁶⁷

Zvláště zvrhlé mi osobně přijde zatýkání uprchlíků z části Polska okupované Němci. Těžko si jistě člověk vybírá mezi dvěma špatnými možnostmi, mnoho lidí však usoudilo, že nemůže být u Sovětů hůře než u nacistů. Jen za podzim a zimu roku 1939 je takto zatčeno 145 000 lidí, na které čekají tvrdé tresty. Velké počty lidí jsou pak deportovány do jiných svazových republik, stovky nebo tisíce kilometrů od svých původních domovů. Neblahý osud pak byl připraven pro polské armádní příslušníky, především důstojníky.

O těch je rozhodnuto, že budou zastřeleni a jejich rodiny, v širokém významovém smyslu, včetně rodičů a sourozenců, budou deportovány, přičemž jejich majetek a nemovitosti budou dány k dispozici příslušníkům Rudé armády a těm komunistickým funkcionářům, kteří zde budou přeloženi.⁶⁸

Celkový počet zajatců, které získali sověti pod svou pravomoc, byl kolem 240 000 vojáků. Asi polovina z tohoto čísla byla propuštěna a šla domů, do administrativně nových oblastí připojených k Běloruské a Ukrajinské SSR, část byla předána Němcům (nikoli však důstojníci) a zbytek přešel pod pravomoc NKVD.⁶⁹

Polští důstojníci doufali, že jim bude umožněno pokračovat v boji proti Němcům po boku Britů a Francouzů. Mnozí doufali v opětovné zapojení se do bojů skrze odchod na Blízký východ či do Francie. Pro Sověty však představovali nebezpečný nástroj cizích zájmů a neměli zájem na propuštění vycvičených vojáků, kteří by potencionálně mohli bojovat proti Sovětskému svazu za znovuzískání polského území. Neúčastenství SSSR v Ženevských konvencích pak

⁶⁷ KAISER, Gerd. *Katyň: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESAŘ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3. str. 32

⁶⁸ Tamtéž. str. 33 - str. 36

⁶⁹ Tamtéž. str. 52

bylo jedním z důvodů (nebo spíše záminek) pro rozsáhlé porušování práv zajatců, podobně jako už několikrát zmiňované nedostatky v zacházení, zmíněné výše v této práci. Zároveň si NKVD vedla podrobné spisy, které získala intenzivními, opakovanými a podrobnými výslechy zajatců, včetně předběžného zjišťování informací. Poznatky o jejich osobním životě, vlastnostech, sociálním statutu a společensko-politických názorech hrály roli při posuzování jejich ochoty k převychování či naopak extrémní neloajality Sovětskému svazu.⁷⁰

Na základě mimo jiné těchto posudků dochází ke zhodnocení závěrečnou zprávou, která odhaduje, že bude třeba popravit zhruba 11 000 zadržovaných Poláků. Hledáním nějaké stopy spravedlnosti se není třeba obtěžovat. Žádný nezaujatý soudní proces s možností obhajoby tomuto rozsudku smrti nepředcházela, připustíme-li vůbec že by měly nad těmito osobami sovětské úřady pravomoc. Jde o čistě politické rozhodnutí na základě nepohodlnosti. Pro samotné vykonávající však nešlo o prvotinu, obdobné popravování lidí beze špetky zákonnosti představovalo v Sovětském svazu svým způsobem už zažitou praxi. Výběr osob určených k likvidaci pak schválilo usnesení politbyra ÚV KS SSSR dne 5. března 1940. Exekuci podle tohoto rozhodnutí provedou oblastní NKVD zastřelením.⁷¹

Hlavní tři tábory, ze kterých byly oběti odsouzeny k této masové exekuci, byly Kozělsk, Starobělsk a Ostaškov. Z nich byly pak směřovány dopravou do blízkosti měst Smolensk, Charkov a Kalinin.⁷²

Tábory pak začaly být likvidovány, jejich vězni ve skupinách odesíláni transporty smrti na popraviště, kde po krátké identifikaci byli zastřeleni a jejich těla uložena v masových hrobech. Nízký odpor vězňů proti transportům se dá objasnit účinnou mystifikací, záměrně šířenými zvěstmi o možném propuštění na svobodu či náznaky o možném vycestování do neutrálních zemí.⁷³

⁷⁰ KAISER, Gerd. *Katyň: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESAŘ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3. str. 55 - str. 58

⁷¹ Tamtéž. str. 66 - str. 67

⁷² Tamtéž str. 70

⁷³ Tamtéž. str. 88 - str. 89

8.1. Odhalení zločinu a popření viny

Bohužel pro zajatce byli v průběhu jara brutálně pozabíjeni a Sověti pak zaujali pozici popírání tohoto činu. Po napadení Sovětského svazu Němci obsadili území, na kterých se tyto vraždy odehrály a začaly kolovat zvěsti o masových hrobech. Také polská vláda v exilu, nyní spojenec v boji proti fašismu, vyvíjela tlak na Sověty ohledně osudu svých občanů internovaných v Sovětském svazu. Polákům se na konkrétní osud zajatců ze tří táborů nedostalo jasné odpovědi.

Ve svých žádostech se obraceli na příslušné úřady s požadavkem na propuštění zadržovaných vojáků a civilistů, jejich původní předpoklad byl stále ještě ten, že jsou věznění, ale naživu. Sověti se ústy Molotova v druhé polovině roku 1942 dokonce vyjádřili, že všichni internovaní polští občané jsou propuštěni, připustil pouze možné komplikace s jejich setrváním tam, kde se zrovna nacházeli. Jako důvod měly být údajně správní a dopravní problémy, kterých Rusko uprostřed válečného stavu mělo více než požehnaně. Poláci to proto pochopili tak, že nezvěstní jsou na Sibiři a jejich doprava momentálně není možná, o jejich děsivém konci ještě neměli významnějšího tušení. Do této záležitosti intervenovali i Britové, bez úspěchu.⁷⁴

Sověti tak vytrvale odmítali polské námitky o chybějících lidech, až o tomto činu přichází nakonec informace od nepřátelské válčící strany. Němci nalézají první polské hroby už poměrně brzy po obsazení Katyňského prostoru, stejně jako přicházejí zvěsti o popravách od místních obyvatel. Při výkopových pracích však teprve na začátku roku 1943 začínají exhumace těl z mělké písčité půdy a je odhalen rozsah těchto hrobů. Mrtvoly měly dobře zachované polské uniformy, v kapsách osobní korespondenci, dokumenty a významné se později ukázaly i noviny, díky tomu že na nich byly data vydání.⁷⁵

Němci okamžitě pochopili význam tohoto objevu, v době, kdy probíhaly exhumace, tedy na jaře 1943, Wehrmacht již má své zlaté období za sebou, a

⁷⁴ KAISER, Gerd. *Katyň: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESAŘ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3. str. 109 - str. 114

⁷⁵ Tamtéž. str. 126 - str. 128

právě přišel o 6. armádu u Stalingradu. Propagandistický význam objevu sovětského vraždění proto je veliký, cíl byl vrazit klín mezi Spojence. Němci agitovali tímto důkazem bolševického barbarství a vytvořili komisi soudních znalců a lékařů, na nacistické poměry dokonce do jisté míry nestrannou, aby vyšetřila tento sovětský zločin a přilákaly k němu pozornost očí celého světa. Německý zájem o věc nebyl v žádném případě vyvěrající ze solidarity k Polákům, sami se jim ukázali jako ještě horším katem. Důkazy o tomto zločinu ale byly přesvědčivé a zasely hluboké pochybnosti a animozitu do polsko-sovětských vztahů.

V reakci na to sovětská vláda přerušila diplomatický kontakt s polskou vládou a sehrála šarádu spravedlivé dotčenosti za tyto nemístné útoky na sovětskou dobrou vůli. Konflikt se snažili urovnat i ostatní Spojenci. Praktická politika dostala přednost před spravedlností, neboť Polska a spolupráce mezi spojeneckými národy bylo třeba k poražení hitlerovského Německa.⁷⁶

Sověti později při svých ofenzívách území, na kterém se pozůstatky polských vojáků nacházely, znovu dobyli. Odmítli však umožnit nezávislé komisi z Červeného kříže, neutrálních zemí, a vlastně také odmítli pokusy Poláků, vyšetřit skutkově důkazy o těchto vraždách. Ustanovili vlastní komisi, která jako viníky určila jednoznačně Němce, jako součást jejich běsnění na okupovaném území. Závěry vlastního sovětského vyšetřování byly shrnuty tak, že polští zajatci v těchto táborech a lokacích zůstali drženi až do roku 1941, kdy je zajali Němci a na podzim 1941 je hromadně postříleli. Svou vlastní vinu pak v rámci propagandistické snahy rozbít Spojeneckou alianci svrhli na Sověty.⁷⁷

Dohru pak celá záležitost má před Norimberským soudním tribunálem, kde sovětská prokuratura obžalovala představitele německých ozbrojených sil z vražd polských občanů v Katyni a přidružených místech. V této věci sovětskou stranu zastupoval žalobce Ruděnko a v tomto pompézním zrcadlovém převrácení viny dokonce nebyli připuštěni k procesu polští zástupci. Polští právníci

⁷⁶ KAISER, Gerd. *Katyn: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESAŘ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3. str. 162 - str. 167

⁷⁷ Tamtéž. str. 169 - str. 172

zabývající se přinesením osvětlení do tohoto případu čelili perzekuci, dokonce ohrožení života. Prokurátor Roman Martini, snažící se prokázat rozhodující roli NKVD v těchto vraždách byl sám zavražděn ve vlastním bytě v roce 1946. Tato vražda zůstala z většiny stále neobjasněna, pouze spekulativně můžeme polemizovat, že měla, co dočinění s jeho zapojením v případě Katyně a jeho nepohodlností.⁷⁸

Materiály ze sovětských archivů, klasifikované jako utajené, byly jen z části zpřístupněny až za Gorbačovovy éry. Do té doby Sověti vytrvale popírali nést odpovědnost za tento zločin a dodnes působí tato historická událost jako bolestivé místo mezi Polskem a Ruskem. Není na místě vinit potomky původců tohoto zla, ani paušálně vinit celý stát a jeho obyvatele, je ale na místě zhodnotit, že zbývá ještě mnoho práce na straně Ruska vypořádat se s tímto odkazem. Německo se veskrze vypořádalo s tíživým dědictvím svých zločinů mnohem lépe, protože byly a jsou připomínány s pokorou a syrovým realismem.

Tento přístup v Rusku stále není příliš častý, neboť odkaz minulé politiky - zapírání a utajování zločinů místy silně zakořenil. Alibisticky pak místo racionální diskuze můžeme najít spíše vzájemné osočování a dětinské odmítání jakékoliv viny, kvůli zachování tváře uvnitř, i navenek. V tomto aspektu je Rusko stále se svou minulostí hluboce nevyrovnáno a tato vnitřní rozpolcenost dle mého názoru je jedním ze základních překážek k posunu, jak po stránce mezinárodní, tak na cestě za modernějším a spravedlivějším právním státem.

⁷⁸ KAISER, Gerd. *Katyň: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESARĚ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3. str. 176 - str. 178

9. Zločiny za druhé světové války

Poskytnout dostatečně vyčerpávající popis všech zločinů Rudé armády, NKVD nebo partyzánských sil v průběhu druhé světové války by bylo spíše záležitostí několika knih, a proto nemohu doufat, že v jedné kapitole diplomové práce mohu se pohybovat v tomto tématu hlouběji než zběžně po povrchu. O to víc mě samozřejmě tento umenšený prostor mrzí, že samotný popis je spíše historického charakteru než právního, protože můj vztah k druhoválečné a vojenské historii je velmi silný. Rád bych proto se spíše, než individuálními případy zabýval jejich celkovou mozaikou, kterou vytvořily, a také původce, či vlivy projevující se na sovětských válečných zločinech. Sovětské chování bylo mnohem brutálnější než chování ostatních ozbrojených sil Spojenců, ale nic se neděje ve vakuu. Všechny události, jakkoliv komplexní, mají své zdroje. Proto bych v této kapitole rád nastínil vliv několika faktorů. Oficiální politiky a předpisů, přičicích se zásadám humanitárním a vliv štvavé propagandy. To pak proloženo epizodními ukázkami sovětských válečných zločinů v praxi.

9.1. Stalinovy výkonné rozkazy

Poměrně dobře známé jsou rozkazy č. 227 a č. 428. Možná ne svou číselnou značkou, jejich kolokviální název však je historikům velmi dobře znám. Rozkaz číslo 227 známe pod ruským přízviskem „ни шагу назад“, česky: „Zpátky ani krok.“. Tento rozkaz z 28. července 1942 stanovoval, že hlavním nedostatkem armády je nedostatek disciplíny a rozhodného bojového ducha. Zakazuje se tím proto předčasný ústup a opuštění pozic, předčasným však rozumíme jakýkoliv ústup, který nebyl schválen vyššími instancemi velení, velení které více než ochotně mnohdy nechávalo vojáky raději bojovat do posledního muže vstříc beznadějně situaci a pro které je plýtvání „lidskými zdroji“ tak charakteristické. Většina rozkazu je politickou agitací a válečnou propagandou, významná část spočívá v příkazu ke zformování až tří trestných praporů u každého frontu, kam budou odesláni provinilci z výše uvedených zločinů defétismu a předčasného ústupu.

Dále pak každá armáda (stejně jako zmíněné fronty) propustí ze služby a předá k polnímu soudu důstojníky vinné ze zbabělosti a ústupu. Podobně pak na armádní úrovni se vytváří trestné roty, kterých mohlo být až deset.⁷⁹ Tyto trestné jednotky byly používány na nebezpečných úsecích fronty, protože se očekávaly vysoké ztráty a tito muži byli do jisté míry postradatelní, ať už jejich provinění byla skutečná a opodstatněná, či nikoliv. Svou „vinu“ pak mohli splatit krví. Zranění v boji nebo úspěšné splnění úkolu jim mohlo vykoupit svobodu a návrat do své původní jednotky.

Velmi populární pak se díky filmovým adaptacím staly protiústupové jednotky, další součást rozkazu 227, ty měly být umístěny za nespolehlivé jednotky Rudé armády, aby neumožnily ústup a trestaly podléhání panice. Oblíbený mýtus masivní palby do vlastních řad za sebemenší ústup, ale není tak úplně podložený realitou. Tyto jednotky byly vytvořeny jak pod záštitou Rudé armády, tak pod záštitou NKVD. Rozdíl mezi nimi byl značný, jako vždy politizace NKVD měla za následek fanatičtější vymáhání příkazů, které řadové jednotky vykonávaly pro jejich nesmyslnost někdy pouze formálně.⁸⁰

Druhým příkazem pak je č. 428, neboli Příkaz spálené země. Ten patřil k dalším nemilosrdným taktikám, kterým se snažili Sověti zpomalit postup Němců a znesnadnit jejich logistickou situaci, stejně tak jej ale můžeme vnímat jako určitý malicherný a sadistický trest pro obyvatelstvo postižené německou okupací. Narážím tím na sovětský přístup k vlastním zajatým vojákům, kdy i na ně bylo pohlíženo jako na zločince, že raději nebojovali až do smrti, než aby se nechali zajmout a zpochybnili tak svou loajalitu straně, systému a vlasti, viz příkaz č. 270 již ze srpna 1941. Taktika spálené země, kdy se pálily obytné i hospodářské budovy a ničila se infrastruktura, měla připravit Němce o možnost přístřeší a přístup k zásobám, jenže tím byli vykořeněni a připraveni o střechu nad hlavou i místní civilisté.

⁷⁹ Sovětská vojenská struktura je v pojmosloví lehce odlišná od západních ekvivalentů. Front je název pro skupinu armád, armáda je tvořena divizemi a tato struktura pak postupuje sestupně podle počtu mužů v dané vojenské jednotce. Pro tento rozkaz je důležitá struktura praporu - cca. 800 mužů a struktura rot - cca. 200 mužů.

⁸⁰ HILL, Alexander, *The Red Army and the Second World War*, Cambridge: Cambridge University Press. *Armies of the Second World War*, 2016. ISBN 9781107688155. str. 356

Na civilisty nebyl brán téměř žádný zřetel. Velmi mě zaujala fráze v knize od Petra Kubíka Rudé stíny, kde nazval v souvislosti s partyzánskou válkou v týlu německé fronty pozici civilistů jako: „*Jako by se nacházeli mezi kladivem a kovadlinou.*” Toto zhodnocení se mi zdá nadmíru přesné, partyzánská válka v zázemí byla brutální a protipartyzánské akce se intenzitě zcela vyrovnávaly, pokud ji přímo nepředčily. Proti veškerým normám válečného práva bylo podněcováno mísení vojenských jednotek a civilistů, úskočné útoky či útoky v přestrojení v nepřátelské uniformě. Němci sami iniciovali brutální represí obyvatelstva, ale tento koloběh perpetuálního násilí nezačínali na všech místech jen oni.⁸¹

Krátký omezený prostor v této části chci ještě ale věnovat kritice části knihy Rudé stíny, jakkoliv si tohoto zdroje cením a obecně vzato i tato kniha mi pomohla při vypracování této práce. V kapitole *Zamyšlení nad německými reakcemi na sovětské chování* se autor pozastavuje nad myšlenkovými pochody a procesy v myslích německých vojáků, předcházejícími represivním protipatřením za krutosti páchané na jejich spolubojovnících, a psychologická zátěž spojená s intenzitou konfliktu východní fronty. Tak následuje na základě toho, co v předchozích kapitolách autor popisuje zvěrstva páchaná na sovětských civilistech a německých vojácích. Jako podklad využívá autor závěry vyšetřování německé komise WUST, speciálního vyšetřovacího oddělení Wehrmachtu. Dovedu pochopit snahu autora přijít s druhým úhlem pohledu a po intenzivním studiu problematiky také chápu dvojakost a nedůvěryhodnost sovětské strany. Bohužel ale mám pochybnosti o důvěryhodnosti závěrů WUST, stejně jako autorův přílišný sentiment vůči řadovým německým vojákům mě burcuje ke kritice.

Chci zmínit fakt, že vnímám naskrz jeho práci určitou tenkou stříbrnou nit, která směřuje a vede čtenáře k získání dojmu, že Němci veskrze nepřišli do Sovětského svazu páchat genocidu, ale ta vyplynula z části z toho, jak brutální k nim vlastně byli Sověti, což mělo otupující účinky na vojáky Wehrmachtu.

⁸¹ KUBÍK, Petr. *Rudé stíny: sovětské válečné zločiny 1941-1945*. Praha: Mladá fronta, 2003. Archiv (Mladá fronta). ISBN 80-204-1047-3. str. 90 - str. 91

Podceňování role Wehrmachtu ve vyvražďovací politice nacistů však není na místě. Je pravdou a také bývá uvedeno v mnoha dokumentárních pracích či poválečných memoárech německých velitelů, že to byly především jednotky SS a Einsatzgruppen, kdo vykonával většinu vraždění a ničení.

Vezmu-li ale v potaz, jak personálně malou základnu měly jednotky Einsatzgruppen, stejně jako monopol Wehrmachtu na logistiku, logický důsledek ukazuje poměrně jasně na jeden závěr. Není absolutně možné, aby se tyto barbarské činy neodehrály za větší, či menší spolupráce jednotek Einsatzgruppen s Wehrmachtem. Mýtus nevinnosti „pruské“ armády a jejich nevědomosti o nacistických politických cílech a jejich převádění do reality považuji za snahu o vyvinění se spojenou s vývojem v poválečné Spolkové republice Německo a v reakci na Norimberské tribunály, denacifikaci a odhalení zločinů nacismu. S nadsázkou tuším i zde, že pokud by byl Sovětský svaz v určitý bod své historie poražen a byly by souzeny zločiny stalinismu, v celé obrovské zemi bychom nenašli více než hrstku bolševiků páchajících všechno zlo, přičemž většina populace vlastně o žádném násilí netušila.

V poslední poznámce, autor sice konstituuje WUST ve svém výkladu jako důvěryhodnou organizaci a nastiňuje její mechanismy, které mají zdůrazňovat autentičnost konkrétních svědectví, při mém výzkumu jsem ale nezískal dostatek zdrojů, které by vyšetřovací činnost Němců podrobili seriózní a důkladné analýze. Mám obecnou nedůvěru vůči podobným institucím u totalitních států jako Sovětský svaz a Německo a silně pochybuji o kredibilitě pouze na základě prohlášení o profesní odbornosti zástupců této instituce. Je pravdou, že Wehrmacht si skutečně do jisté míry udržel odstup od kompletního průniku nacistického vlivu, zdaleka ale nebyl imunní a moje zkušenost na základě studia některých jiných aspektů Wehrmachtu mě nutí proto spíše předpokládat jejich nedůvěryhodnost, kterou je třeba prolomit dvojnásobným úsilím. Nepovažuji toto ale za apologetiku Sovětského svazu, naopak souzním s autorovým záměrem a kvituji, že není jednoduché získat dostatek kvalitních a spolehlivých zdrojů, pokud se týče zločinů na východní frontě. Nabyl jsem ale pocitu, že autor Němcům přisuzuje určitou vyšší důvěryhodnost kvůli ryze německým

vlastnostem jako přesnost a spolehlivost, což z mé zkušenosti u Němců v období Třetí říše tak zcela neplatilo.

9.2.Štvavá propaganda a její korunní princ

Tento na první pohled jízlivý nadpis referuje k nikomu jinému než Iljovi Ehrenburgovi, hlásné troubě propagandy sovětského válečného úsilí. Ačkoli bychom mohli podcenit význam sovětské propagandy ve válečných zločinech, myslím, že rétorika má na akce v reálném světě dostatečně velký význam, aby mohla způsobit jak pozitivní, tak velmi negativní následky. Ostatně v dnešní době, kterou můžeme charakterizovat jako informační či postinformační, se sice standardní propaganda skrze státní monopol vytratila, ale v žádném případě nezmizela. Nabrala nové formy a stále má obrovský účinek na lidi. Motivuje jejich jednání, dává vnuknutí myšlenek a pomáhá formulovat žádoucí názory.

Někdy se zdá až neuvěřitelné, jakou sílu měla propaganda právě ve třicátých a čtyřicátých letech, nebo těžko chápeme proč lidé na první pohled tak snadno uvěřili lžím propagandy nacistů, či bolševiků. Není ale nevhodné srovnání, že jde o souhrn klasických lidských vlastností jako předsudky, strach a dobrý pocit z potvrzení vlastních předpokladů, který v kombinaci s dosud nevídanými technologickými prostředky, ke kterým lidé neměli dostatečně vhodný kritický odstup, stejně tak jako zdravou míru nedůvěry k jediné pravdě, kterou si stát nárokoval. Rádio znamenalo jeden z nových prvků, který umožnil dosáhnout totalitním státům lidem až do domácnosti, a ostatně trochu se podobá i revoluci mediální a sociálních sítí dnes. Volné pole pro toho, kdo se rozhodne jej využít.

Tímto sovětským vedoucím propagandy války byl Ilja Ehrenburg. Tento bolševický novinář židovského původu po své předchozí kariéře v propagandě byl povolán se začátkem války proti Němcům, aby motivoval obyvatelstvo a vojáky k většímu zápalu k boji, k nenávisti k Němcům a vyburcování k odhození lítosti vůči nepřátelům. Jeho články zcela záměrně s posvěcením z nejvyšších míst, měly zabránit možné solidaritě s protistranou, s fraternizací s nepřítelem ze strany obyvatelů okupovaného území či vojáků na frontě. Jeho volání po zabíjení dostalo

tu nejagresivnější možnou podobu. Nepřítel je nazýván zvířetem, barbaram, zlou kreaturou. Výzvy k masakrování nepřítele mluví samy za sebe: „*Němci nejsou lidé. Od nynějška je pro nás slovo Němec prokletím. Nebudeme hovořit. Budeme zabíjet.*“

Podobné burcování, samozřejmě obzvláště ve státě, který kontroluje všechna média, je zcela jasně přičitatelné státu jako právnické entitě. Sověti nesou plnou odpovědnost za důsledky vyvolané touto nenávistnou rétorikou. Kvantifikovat kvůli těžké uchopitelnosti bohužel nemůžeme, je ale zřejmé, že toto oficiální povzbuzování hrálo roli v popravách zajatců, nestandardních a krutých metodách boje. Ilja Ehrenburg však podobně jako většina sovětských zločinců, nikdy nečelil spravedlnosti. Jeho nenávistná rétorika ale skončila dříve než samotná válka.⁸²

S tím, jak Rudá armáda postupem války nejen že vytlačila Němce ze svého území, ale i začala osvobozovat země střední a jižní Evropy, tak se dostala na území Říše. Tam se zvrhlosti naplno projevíly, nekontrolované ničení, rabování a znásilňování bylo poháněno i články Ehrenburga, které už delší dobu připravovaly živnou půdu pro tento záchvat „hněvu spravedlivých“. Brzy ale po vstupu do východního Pruska i on přehodnocoval, byť především v soukromí, škodlivost chování vojáků na okupovaném území.

Na tónu jeho krvelačných příspěvků schvalujících rabování a znásilňování to ale nezměnilo nic. Tak spolu s poznáním, že krutosti jen přidávají vodu na mlýn Goebbelsově propagandě, zatvrzují německý odpor, a také nepůsobí dobře na západní spojence bylo rozhodnuto o jeho odvolání a změně oficiální sovětské politiky.⁸³

Přišlo na to až příliš pozdě, kolos Rudé armády ženoucí se za odplatou už téměř do konce války zpustošil každou část německého území a tragické následky

⁸² KUBÍK, Petr. *Rudé stíny: sovětské válečné zločiny 1941-1945*. Praha: Mladá fronta, 2003. Archiv (Mladá fronta). ISBN 80-204-1047-3. str. 32 - str. 33

⁸³ BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7. str. 173 - str. 174

vyústily v epidemii rabování a znásilnění, které obzvláště těžce pocítil dobytý Berlín.⁸⁴

9.3. Zločiny na území Třetí říše

Všechny předchozí události směřovaly k tomuto závěru. Zničení východopruských a slezských zemí představuje kulminaci nejen východní fronty druhé světové války, ale i kulminaci vývoje chování sovětských ozbrojených sil. Krutosti, které zde spáchali, představují z pohledu práva těžko uchopitelnou materii. Zločiny proti lidskosti a válečné zločiny jsou sice zločiny nepromlčitelné, těžko ale po více než 75 letech najdeme mnoho žijících pamětníků a svědků této události. Neexistuje ani jasný konsensus při posuzování těchto zločinů, neboť nevyhnutelně dochází k politizaci tohoto tématu. Vítěze lze soudit jen obtížně, a Rusko projevuje velkou míru neochoty k revizi přístupu, vzhledem k pokračujícímu vzdalování se „kurzu“ států Evropské Unie a současné Ruské Federace ani nemohu předpokládat, že by v dohledné době došlo ke změně v jakékoliv formě.

Slovo zničení východopruských zemí a slezských jsem použil zcela záměrně, protože přesně k tomu došlo. Rabování a znásilňování nejsou jediné katastrofy, které přišly na německé obyvatelstvo. Celý charakter tohoto území byl zcela vykořeněn, změněn a tradiční aspekty regionu zničeny. Postup Rudé armády a její chování vyvolalo masovou uprchlickou vlnu, spojenou s humanitární krizí, na kterou Německo při svém posledním dechu nebylo připraveno.

Navíc tato masová emigrace napomohla snazšímu průběhu prosazování mocenských cílů Sovětského svazu, kterými bylo rozšíření komunismu skrze ekonomický úpadek Evropy v rámci poválečné devastace. Dále územní expanze - Stalin měl v plánu anektovat část Východního Pruska a kus německého území použít jako kompenzaci loutkového polského státu, který přišel o území dodatečnou legitimizací sovětské anexe jeho východní části. A v (ne)poslední řadě

⁸⁴ BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7. str. 175

kořistnictví. Bohaté východní území Říše se svým typicky aristokraticko-zemědělským charakterem poskytly mnohé cenné poklady, na kterých se Sověti ve své bídě chtěli nabažit.

9.4. Tragédie Východního Pruska

Díky své geografické poloze byla stará provincie Východního Pruska první částí domovského území Říše, na které vkročily jednotky Rudé armády. Hněv, živený v sovětských vojácích oficiální státní propagandou a také individuálními případy dopadajícími na vojáky, dosahoval bodu varu. Téměř každý sovětský voják si nesl tíhu individuálních a rodinných tragédií. Materiální a lidské ztráty Sovětského svazu byly za 4 roky války tak obrovské, že neexistoval prakticky nikdo, kdo ve válce někoho neztratil. Sovětští vojáci proto čekali na moment odplaty.

Ten přišel 13. ledna, kdy byla zahájena ofenzíva proti Východnímu Prusku. Vyčerpané německé jednotky se bránily s vervou, ale jejich poddimenzované početní stavy, nedostatek munice a sovětská početní i materiální převaha v sektoru je zatlačila už za dva týdny až ke Königsbergu, dnešního Kaliningradu.⁸⁵

S obranou zde pomáhaly i jednotky Volkssturm. Tato milice tvořená civilisty, vojáky ve výslužbě, mladými a starci či jinak fyzicky nevhodnými, byla velmi rozličná co do bojové hodnoty. Dá se považovat za bojovou jednotku ve smyslu Řádu války pozemní, její příslušníci nosili své zbraně otevřeně a nosili většinou i uniformy, byt standardizace již mnohdy nebyla možná.

V čem však jeho legální statut byl pochybný, je například fakt, že v něm mnohdy sloužili nezletilí. V mnoha dokumentárních rozhovorech s veterány obou světových válek jsem slýchal, jak běžná praxe byla i mezi Spojenci, že do války chtěli narukovat a mnohdy narukovali mladí hoši věku 16 nebo 17 let. Vždy se ale formálně přimhouřilo oko formou benevolentního přistoupení na lež o věku.

⁸⁵ BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7. str. 52

Němci však nezletilost vojáků svých jednotek, verbovaných z organizace Hitlerjugend ke konci války ani neskrývali. Nedostatek věku nacistům nebránil nasazení v bojových situacích. Výsledky takových nasazení ale obvykle nekončily dobře.

Koheze takových jednotek byla nízká, bojová výkonnost nevalná, obecně chyběla munice a zbraně byly z větší části posbírané ze všeho možného - často kořistní materiál získaný v první polovině války. Bitvami zocelené jednotky Rudé armády je i přes fanatický odpor zničily nepoměrným rozdílem v palebné síle.

Ihned zde vypuklo rabování a znásilňování velkého rozsahu. Znásilňování se stalo natolik časté, jelikož představovalo nejen ventilace sexuální frustrace sovětských vojáků, ale také jako určitá forma trestu pro nenáviděné Němce. Ve vztahu k tomu byl vydán polní rozkaz č. 006, kterým se zakazovalo rabování, násilnosti, žhářství a olupování. Uplatňování tohoto předpisu v praxi nebylo příliš efektivní, buď bylo ignorováno důstojníky, kteří se na zmiňovaném chování sami podíleli, nebo nebylo kvůli chabé morálce možné tuto disciplínu vynutit.⁸⁶

Další důležitý bod z právního pohledu bych viděl v povolení speciálního povolení mimořádného balíku, který si mohli vojáci odeslat, a to ve váze až do 5 kg. Trefně poznamenáno, jde o téměř pobídku k rabování, či jeho dodatečnou konvalidaci. Vojáci měli svůj limit stanovený níže, důstojníci mohli poslat dvojnásobné množství, tudíž i loupit mohli dvakrát tolik. Kuriózní jsou případy přeplněných tanků plných kořisti z válečného plundrování. Co nemohli vojáci sebrat, to zničili. Motiv můžeme spatřovat ve směsici zmatku, závisti a pomsty. Pro mnohé prosté vojáky, pocházejících z nuzných poměrů, nedávalo smysl, proč Němci, mající v jejich očích takový materiální přepych, měli potřebu přijít do jejich chudé země a ničit a loupit.⁸⁷

Evakuace obyvatel Východního Pruska byla díky rapidnímu postupu Sovětů chaotická, podepsala se na tomto stavu také neochota nacistických

⁸⁶ BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7. str. 55 a str. 56

⁸⁷ Tamtéž. str. 59 a str. 60

úředníků vytvářet včasné evakuační plány a zajistit dopravní prostředky. Neorganizovaný úprk s sebou přinášel nesčetné útrapy, mnoho lidí cestu nepřežilo. Katastrofální nedostatek dopravních prostředků vedl k jejich přeplněnosti. To byl případ i parníku Wilhelm Gustloff, torpédovaného sovětskou ponorkou pod velením kapitána Marineska. V této námořní katastrofě zahynulo kolem 6000 lidí, oficiální čísla se však rozcházejí. Marinesko nikdy nebyl za tento čin souzen.⁸⁸

9.5. Pád Berlína a Pád Třetí Říše

Berlín, hlavní město tisícileté Říše a poslední stan Adolfa Hitlera, představoval finální bod vojenského úsilí Sovětského svazu. Sověti velmi silně stáli o to, dobýt hlavní město Německa jako první a připsat si tak tuto zásluhu. Boje o Berlín započaly 16. dubna a byly poznamenány prudkostí bojů. Fanatický odpor a pouliční bitvy vzbuzují podobnost a také přirovnání se Stalingradem. Operace přišla do jisté míry úspěchaně, Stalin totiž tlačil z politických důvodů na rychlost obsazení města. Ve městě ale zůstalo uvězněno velké množství civilistů, jejichž humanitární situace se stala zoufalou.⁸⁹

Notorickým se stalo popravování gestapem a SS za defetismus, ze strany sovětů však mnohdy nedostali o nic přívětivější zacházení. Obrana Berlína byla paradoxně do velké míry zajišťována zahraničními oddíly SS, tito cizinci, sesbíraní z celého Ruska a Evropy v rámci agitace za křížové tažení proti bolševismu, zde bojovali velmi fanaticky, neboť se obávali trestu po zajetí a vydání do svých domovských zemí.

Ze Sovětského svazu sloužilo v německých ozbrojených silách mnoho občanů SSSR. I u nás v protektorátu sehrála důležitou roli Vlasovova Ruská osvobozenecká armáda. Bylo běžným jevem, že němečtí vojáci na závěru války dávali přednost, jakkoliv se dopravit k západním spojencům, jejichž zajetí preferovali z pochopitelných důvodů. To samé ale více, platilo pro tyto sovětské

⁸⁸ BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7. str. 71

⁸⁹ Tamtéž. str. 256

občany, zrádce, na které čekaly strašlivé tresty v případě zajetí. Jejich naděje v tomto směru ale mnohdy byly liché. Narážím tím na dohodu mezi Spojenými státy a Sovětským svazem pro záležitosti válečných zajatců a civilistů osvobozených druhou stranou.⁹⁰

Tato přidružená smlouva v rámci Jaltské konference přinesla návrat sovětských občanů - a zajatců zpět do Sovětského svazu. NKVD také učinila podrobné prošetření okupovaného území, odkud odvěkla do Sovětského svazu všechny jeho bývalé občany, mnozí dostali trest smrti, nebo dlouhé tresty v gulagu.

Berlín padl do sovětských rukou ke 2. květnu 1945, dva dny po sebevraždě Adolfa Hitlera. O týden později pak po opakované bezpodmínečné kapitulaci německé branné moci k rukám Sovětů končí válka v Evropě. Sověti jsou jedním z hlavních států určujících poválečný pořádek. Před koncem války ale kromě individuálního rabování přichází i oficiální pokyn k demontáži cenných vědeckých a průmyslových materiálů. Podobně jako Američané v rámci jejich akce Paperclip, i Sověti měli zájem ukořistit co nejvíce z německých technologií.⁹¹

Během bitvy o Berlín i po porážce berlínské posádky, měli sovětské velitelé velké potíže s udržení kázně mezi svými jednotkami, vojáci se začali chovat mnohdy nedisciplinovaně a kořistnický. Spontánní a chaotické až odvetné násilí z Východního Pruska dostalo podobu dobytelské povýšenosti - i z žen se stala forma kořisti. Změnil se motiv znásilňování, znásilňování však zůstalo rozšířenou praxí, nevyhnulo se nezletilým, stařenám i těhotným.⁹²

⁹⁰ Znění smlouvy dostupné online k 15.3.2021 z

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/sov007.asp

⁹¹ BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7. str. 261

⁹² Tamtéž. str. 262

10. Poválečný vývoj a sovětské intervence

Posledním bodem mé práce bude zmínění situace po druhé světové válce, sovětskou aktivitu na poli mezinárodního práva a jejich zásahy na mnoha místech na světě, vzdálených zemích, kde se snažili podporovat komunismus, nebo jeho intervence ve vlastním mocenském bloku. Situace se po druhé světové válce výrazně změnila, ale ne okamžitě. Použil bych zde přirovnání, které jsem kdysi četl o subjektivitě času, a tím i historie a jejich epoch.

To, co my označujeme za konec Římské říše, při vši zvučnosti tohoto slova, pro obyvatele jejího území a současníky této doby žádným třeskutým koncem nebyl. Římská říše zanikla postupnou přeměnou během generací, formální konec pro lidi té doby nehrál velkou roli. Podobně 19. století svým způsobem neskončilo úderem půlnoci posledního prosince 1899. To, co reprezentovalo, jako éra se svými znaky a kulturou, skončilo spíše někdy v přelomových letech 1914 - 1918.

Pro Sovětský svaz proběhla jeho vlastní vnitřní epocha, kterou utvářel Stalin a která skončila až diktátorovou smrtí. Druhá světová válka a její konec politicky uvnitř této země mnoho nezměnila, rozhodně méně než v jiných zemích, které zažily doslova politické zemětřesení, příkladem budiž Spojené království. Naopak Stalinova tvrdá ruka přenesla svůj dosah i do zemí střední a jihovýchodní Evropy, kde se v padesátých letech kopíruje model ne nepodobný konci třicátých let v Sovětském svazu. Jenže v duchu Hegelovy dialektiky, i tento neklid, tento vnitřní vývoj teze a antiteze vnímám i v SSSR. Stalin vyvolal silné vychýlení, extrémní tlak na elity společnosti, na právníky, politiky, úředníky, vojáky a diplomaty. Likvidace elit a teror zanesl do společnosti strach, ducha paranoidní nejistoty.

V tomto je Stalinův odkaz obzvláště silný, věřím, že vycházel z jeho nitra a vlastního přesvědčení. Jedině člověk bezmezně podlý a vždy připravený k úskoku pro vlastní zisk, dovede vidět podobné vlastnosti v druhých, blízkých či

nepřátelích. Tento duch se nesl nejen jeho vnitřní politikou, ale také tou zahraniční.

Stalin v roce 1953 umírá. S jeho smrtí přišla pozvolná změna, u které bych chtěl zdůraznit, že odpovědí na Stalinovy represe a nejistotu, se v Sovětském svazu posílila kasta nejen poslušných byrokratů, ale také přetrvával intenzivní strach elit, který vyústil v antitezi. Ta se neprojevila okamžitě, vyžadovala Chruščovovo interludium, které představuje most mezi oba světy. Po něm ale přichází Sovětský svaz, jak si jej pamatují současníci. Často nepřesně a velmi volně používaný termín totalita by bylo vhodnější nahradit spíše pojmem autoritativní. Šlo o režim nesvobodný, intenzita kontroly života se ale nedá srovnávat se skutečně totalitními společnostmi Třetí Říše a SSSR za Stalinovy vlády.

Odkaz Stalina se projevil v zakonzervované a zkosnatělé vládnoucí kastě byrokratů jako Brežněv. Ti jako mladí zažili čistky a paranoiu, a jejich odpovědí na tento zakořeněný strach bylo vytvoření systému, který zaručoval, že se podobné drastické změny, a tím i jejich ohrožení, nebudou již znovu opakovat. Přejít ke gerontokracii s sebou ale přinesl rezistenci systému vůči reformě, což se mu stalo osudným v konkurenčním bipolárním světě.

Tento vývoj ale je jasně vidět i na vztahu Sovětů vůči zbytku světa. Agresivní rétorika a hrozba konfrontace se omezila na zástupné války v takzvaném třetím světě a ekonomické soupeření. Sovětský svaz se stal nedílnou součástí světového řádu a tento vývoj doprovázela jistá paradoxní rozpolcenost. Na jednu stranu hrozil neustále konflikt mezi oběma bloky, na druhou mírový vývoj došel většího vývoje než kdy dříve v historii.

Význam mé odbočky k politologii spočívá v tom, jaký efekt spatřuji v těchto érách Sovětského svazu v rámci jeho přístupu k právu obecně, mezinárodnímu právu a právu humanitárnímu a válečnému. Obě epochy, před i po Stalinovi, reprezentují na první laický pohled především pro odpůrce komunismu jedno a totéž, při bližším zkoumání ale zjistíme, že Sovětský svaz rozhodně

nepředstavoval během celé své historie režim stejného charakteru, ale vyvíjel se a s ním samozřejmě i jeho právní řád, který reflektoval situaci, ve které se SSSR nacházel. I přes určité oteplení v mezinárodních vztazích a uvolnění ve vnitřní politice, nesrovnatelné zejména s oportunistickým pojetím mezinárodního práva a domácím právem fungujícím jako legální rouška pro režim Stalinovy zvěle, Sovětský svaz i poté zůstal hluboce nesvobodným státem, neschopným čelit vlastním břemenům a tím sám sebe odsoudil k zániku.

10.1. Právní vývoj v období studené války

Vývoj je také reflektován oficiálním přistoupením Sovětského svazu k Ženevským konvencím roku 1949, které Nejvyšší Sovět ratifikoval v dubnu 1954 (s výhradami). Problém zde spočívá v tom, že sovětská legislativa nedokázala implementovat potřebnou formu sankcí do svých vnitrostátních předpisů, konkrétně vojenského trestního zákoníku z roku 1958. To i přesto že čas na přípravu legislativy zde je značný díky několikaletému odstupu mezi mezinárodní smlouvou samotnou a domácí právní kodifikací, týkající se stejné materie.

Nový zákoník nahradil ten původní z roku 1927. Jediným skutečně novým ustanovením, vycházejícím z Úmluv roku 1949 tohoto nového zákoníku je článek 29. Ten mimo jiné stanovuje vojákům zajatých nepřítelem, zákaz účastenství na pracích či výrobě související s válečným úsilím nepřátel Sovětského svazu a jeho spojenců, zákaz násilí na ostatních zajatcích či umožnění (nápomoc) provedení násilí či újmy na ostatních zajatcích za úplatu či pro získání lepšího zacházení a jinak zjištěných důvodů.⁹³

V březnu 1955 pak Sověti uznávají závaznost Haagských konvencí 1899 a 1907, základních zdrojů práva válečných konfliktů.⁹⁴ Tento krok se možná dnes může jevit jako opožděné gesto, snažím se ale pochopit *raison d'etre* tohoto úkonu jak ze strany Sovětů, tak proč bylo přijato ze strany západních států. Opět v rámci

⁹³ RAMUNDO, Bernard A. *The American Journal of International Law: Soviet Criminal Legislation in Implementation of the Hague and Geneva Conventions Relating to the Rules of Land Warfare* [online]. Vol. 57 No.1. Cambridge: Cambridge University Press, 1963 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2196177> str. 74 a str. 75

⁹⁴ Tamtéž. str. 80

historických souvislostí je zřejmé, že tak dochází v době rostoucího napětí, NATO vzniklo v roce 1949 a v letech 1952 je rozšířeno o Řecko a Turecko. Dva měsíce po sovětském uznání Haagských konvencí se Spolková republika Německo připojila k NATO a Sověti zakládají Varšavskou smlouvu - vojenský pakt jako protiváhu.

Napětí bylo proto značné, dá se zcela přirozeně spekulovat, že západní státy ochotně přijaly jakoukoliv garanci Sovětů, že v případě války budou dodržovat mezinárodní právo. Také Sověti jistě po zkušenostech, jak bylo zacházeno s jejich vojáky ve druhé světové válce, by ocenili v případě třetího světového konfliktu humánnější zacházení než od svých posledních nepřátel.

Světový konflikt se už tedy neopakoval, to však neznamená, že se ze Sovětského svazu stal šampion míru, ostatně to jsme pocítili i zde v Československu. Sovětský svaz intervenoval už v roce 1956 v Maďarsku, potlačení povstání proběhlo velmi krvavým způsobem. Intervence v Československu v roce 1968 přinesla obětí méně, suverenita našeho státu byla ale popřena zcela bez okolků a bez mezinárodního mandátu, což představuje zločin samo o sobě.

Dále se SSSR angažoval v afrických osvobozeneckých konfliktech i v Asii. Jeho poslední válkou byla válka v Afghánistánu. Její skutečný dopad se někdy podceňuje, přispěla však k obrovské ekonomické zátěži a její extrémní nepopulárnost a vlekloucí se průběh rozhodně nese svůj díl na konci Sovětské svazu, v té době již nemocného impéria. Rozpad Sovětského svazu pak přímo vedl k válkám devadesátých let, jako byly občanské války v jednotlivých republikách, či války o nezávislost v částech Ruské federace jako Čečensko a Dagestán. To už ale je jiné téma pro jinou práci.

Závěr

Na závěr této práce musím konstatovat, že některé otázky stále zůstávají zdaleka nevyčerpané, neboť toto téma je velmi obsáhlé, a množství zdrojů nedělá čest jeho komplexitě. Především musím říci, že bych ocenil větší dostupnost a vůbec tvorbu zdrojů ve formě knih a výzkumů ze strany právníků a historiků ruské provenience, nebo alespoň oblasti bývalých sovětských republik.

Unikátní vhled domácího výzkumu považuji za jednu z nejlepších metod zkoumání téměř jakékoliv problematiky, díky kulturní blízkosti a chápání kontextu, které zahraničním autorům může uniknout, nebo být špatně reprezentováno. Problém je ale v politickém zabarvení historie spojené s válečnými zločiny, protože představují skvrnu na ruské národní hrdosti, což představuje problém nejen při zpřístupňování zdrojů cizím akademikům, ale může působit jako element pokřivení objektivitu u domácích – ruských autorů.

Prolínání historické a právní stránky tohoto tématu pak pro mě bylo při tvorbě práce zároveň požehnáním i prokletím v jednom, kvůli obtížnosti nalezení správných poměrů mezi oběma stranami mince, veskrze však šlo o nanejvýše přínosnou zkušenost. Bezpochyby bude stát za zvážení další rozvoj tohoto, či příbuzného tématu při další studijní činnosti.

Resume

The topic of Soviet war crimes represents an interesting yet very complex subject. There is a general notion when it comes to discussing actions of the Red Army and other elements of soviet military and irregular forces, that we should tread carefully for Soviet Union deserves a respectful treatment in the light of its immense sacrifice during the World War. This respect however is often confused with different things such as blatant whataboutery and mixing different aspects of the topic altogether. Russian approach can be often summarized as purposefully tying together the positive and heroic aspects along with acts of cruelty and outright criminal behavior, mass executions, pillaging and rape.

That is if they even recognize these acts as anything other than lies and hostile propaganda. Therefore in an attempt to heal according to them, we should end on a positive note which always is either paying homage to soviet soldiers and forgetting crimes and wrong doings, or we ought to stay on a neutral ground as we recognize war as hell and all sides as equally bad. This I consider not only wrong but also intellectually dishonest. Yes, war is hell and World War II exceptionally so, however all sides were not equally evil for some were publically accountable democracies, whereas other totalitarian regimes who could do the most vile acts with impunity, at least for the time being.

Nazi Germany was punished and its criminals got their fair share of justice, Soviet Union due to the fact of it being one of the victorious Allied nations never faced similar treatment. Even after the fall of communist regime and dissolution of USSR, Russian attitude in terms of regret always seemed too little too late. There is also a surprising level of informational gap between the topics of German war crimes and Soviet war crimes, partly because Germans are rather open to have this issue studied and discussed, whereas Russian archives are in no way open and transparent as much which has been always a serious problem for any researcher in past decades.

The thesis Soviet war crimes of 1919 – 1991 is aimed to give general overview of those crimes, breaches of relevant international law and also to reason what lead to them happening in the first place. Thesis itself is divided into chapters where I depart from the Bolshevik revolution and subsequent Red Terror in chapters two and three. Fourth chapter is dedicated to international law, its relevance to Soviet Union and the fifth describes national level law of soviet military penal code. In chapter six I am outlying diplomatical effort invested in bringing Soviet Union into observing those international conventions regarding humanitarian law and rules of warfare.

Chapter seven discusses international law aimed at preserving peace and why it was ineffective in regards to Soviet policy. As one half of the body of this thesis lies in international law, second half is the description of the war crimes which occured. Those are found in chapters eight, when it comes to case of Finland, chapter nine in case of Polish POWs murdered in USSR and finally an extensive chapter ten, regarding Soviet war crimes during World War Two. My thesis ends with chapter eleven which consists of development and incidents after the war.

Seznam zdrojů

Seznam použité literatury

ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 5., rozš. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-613-2.

ŠVANKMAJER, Milan. *Dějiny Ruska*. 3. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Dějiny států. ISBN 80-7106-183-2.

PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 1998. Historické myšlení. ISBN 80-7203-081-7.

COURTOIS, Stéphane. *Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-194-9.

MASSIE, Robert K. *The Romanovs: The Final Chapter*. New York: Random House, 1995. ISBN 0-345-40640-0.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku*. Praha: J. Laichter, 1919.

MÄLKSOO, Lauri. *Russian Approaches to International Law*. Dotisk. Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 9780198808046

NENYE, Vesa. *Finland at War: The Winter War 1939-1940*. New York: Osprey, 2015. ISBN 978 1 4728 2718 0.

HANNIKAINEN, Lauri, Raijka HANSKI a Allan ROSAS. *Implementing Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts: The Case of Finland*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1992. ISBN 0 7923 1611 8.

KAISER, Gerd. *Katyň: státní zločin - státní tajemství*. Přeložil René J. TESAŘ. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7341-075-3.

HILL, Alexander, *The Red Army and the Second World War*, Cambridge: Cambridge University Press. *Armies of the Second World War*, 2016. ISBN 9781107688155.

KUBÍK, Petr. *Rudé stíny: sovětské válečné zločiny 1941-1945*. Praha: Mladá fronta, 2003. Archiv (Mladá fronta). ISBN 80-204-1047-3.

BEEVOR, Antony. *1945 - pád Berlína*. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. ISBN 80-7291-095-7.

Seznam použitých internetových zdrojů a online literatury

MÄLKSOO, Lauri. *The Oxford Handbook on the Sources of International Law. Sources of International Law in the 19th Century* [online]. 1. Oxford: OUP, 2018, ISBN 9780198745365. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/316558653_Sources_of_International_Law_in_the_19th_Century

citováno 15.1.2021

Znění Petrohradské deklaráce roku 1868. Dostupné z:
https://archive.org/stream/jstor-2212370/2212370_djvu.txt

citováno 5.2.2021

Noviny Červeného kříže: Náš seriál - Mezinárodní humanitární právo 1.část: II. Mezinárodní mírová konference v Haagu v roce 1907 [online]. 14 (34). Praha, 2007 Dostupné z:

https://www.cervenkykriz.eu/files/files/cz/noviny/NovinyCck_2007_3.pdf

citováno 8.2.2021

ONDŘEJ, Jan - Význam Haagské mírové konference z roku 1899 pro vývoj práva ozbrojených konfliktů. Ondřej, Jan. *Mezinárodní vztahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 35, č. 1, 2000. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/records/901fa477-834c-4e62-b2af-fe91da690210>
citováno 8.2.2021

Haagské úmluvy v anglickém překladu. Dostupné z: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/lawwar.asp
Citováno 8.2.2021

Řád války pozemní v anglickém překladu. Dostupné z: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp
Citováno 8.2.2021

MacKenzie, S.P..“ The Treatment of Prisoners of War in World War II.” *The Journal of Modern History*, vol. 66, no. 3, 1994 Dostupné z: www.jstor.org/stable/2124482.
Citováno 12.2.2021

Znění Stalinovy Ústavy SSSR z roku 1936 v anglickém překladu. Dostupné z: <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1936/12/05.htm>
Citováno 12.2.2021

Znění Ústavy RSFSR z roku 1918 v anglickém překladu. Dostupné z: <https://www.marxists.org/history/ussr/government/constitution/1918/article1.htm>
Citováno 13.2.2021

RAMUNDO, Bernard A. *The American Journal of International Law: Soviet Criminal Legislation in Implementation of the Hague and Geneva Conventions Relating to the Rules of Land Warfare* [online]. Vol. 57 No.1. Cambridge: Cambridge University Press, 1963. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2196177>

Citováno 20.3.2021

Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1941, General, The Soviet Union: Efforts by the United States to persuade the Soviet Union to adhere to the Geneva Convention of 1929 relative to the treatment of prisoners of war [online]. Volume I. Washington: United States Government Printing Office Washington, 1959. Dostupné

z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v01>

Citováno 25.2.2021

Znění Locarnského paktu v anglickém překladu. Dostupné z:

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/locarno_001.asp

Citováno 1.3.2021

JOSEPHSON, Harold. *Diplomatic History: Outlawing War: Internationalism and the Pact of Paris* [online]. Vol.3 No.4. Oxford: Oxford University Press, 1979

Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24910222>

Citováno 2.3.2021

Znění Briand-Kellogova paktu v anglickém překladu. Dostupné z:

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp#art1

Citováno 2.3.2021

Znění Litvinovova paktu. Dostupné z:

<http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1929/123.html>

Citováno 4.3.2021

TUCKER, Robert C. *Slavic Review: The Emergence of Stalin's Foreign Policy* [online]. Vol.36 No.4. Cambridge: Cambridge University Press, 1977 Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/2495260>

Citováno 5.3.2021

DESAUSSURE, Hamilton. *The International Lawyer: The Laws of Air Warfare: Are There Any?* [online]. Vol. 5 No.3. Chicago: American Bar Association, 1971
Dostupné z:<https://www.jstor.org/stable/40704677>

Citováno 11.3.2021

KONASOV, Viktor B. Финские военнопленные второй мировой войны
Журнал “Север” [online]. Petrozavodsk, 2002, (№ 11-12) Dostupné z:
<https://www.aroundspb.ru/finnish/konasov/konasov.php>

Citováno 12.3.2021

Znění smlouvy o vydávání v rámci Jaltské konference. Dostupné z:
https://avalon.law.yale.edu/20th_century/sov007.asp

Citováno 15.3.2021